

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ (UNEC)
BEYNƏLXALQ MAGİSTRATURA VƏ DOKTORANTURA MƏRKƏZİ

Əlyazması hüququnda

Tahirova Nərgiz Fikrət qızı

“Sığorta təşkilatlarının investisiya fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi” mövzusunda

MAGİSTR DİSSERTASIYASI

İxtisasın şifri və adı:

060403 “Maliyyə”

İxtisaslaşma:

“Sığorta işinin təşkili”

Elmi rəhbər:

i.e.n., dos. Qarayev A.İ.

Magistr proqramının rəhbəri:

i.ü.f.d., b/m Məmmədova G.Q

Kafedra müdiri:

i.e.d., prof. Ələkbərov Ə.Ə.

BAKİ – 2018

MÜNDƏRİCAT

GİRİŞ.....	3
FƏSİL 1. Sığorta təşkilatlarının investisiya fəaliyyətlərinin nəzəri-metodoloji əsasları.....	7
1.1. Sığorta təşkilatlarının investisiya fəaliyyətinin mahiyyəti, məqsəd və vəzifələri.....	7
1.2. Sığorta təşkilatlarının investisiya potensialı və onu müəyyən edən amillər.....	14
1.3. Sığorta təşkilatlarının investisiya fəaliyyətinin həyata keçirilməsində xarici təcrübə.....	19
FƏSİL2. Sığorta təşkilatlarının investisiya fəaliyyətinin təhlili və qiymətləndirilməsi.....	25
2.1. Azərbaycanın müasir sığorta bazarının təhlili.....	25
2.2. Sığorta təşkilatlarının maliyyə fəaliyyətinin nəticələri və investisiya siyasətləri.....	35
2.3. Müasir iqtisadi şəraitdə sığorta təşkilatlarının investisiya imkanlarının qiymətləndirilməsi.....	44
FƏSİL 3. Sığorta təşkilatlarının investisiya fəaliyyətlərinin təkmilləşdirilməsi istiqamətləri.....	50
3.1. Sığorta təşkilatlarının optimal investisiya portfelinin formalaşdırılması.....	50
3.2. Azərbaycanca sığorta təşkilatlarının investisiya fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi və stimullaşdırılması yolları.....	56
3.3. Azərbaycan iqtisadiyyatında sığorta bazarının gələcək perspektivləri.....	66
Nəticə.....	72
İstifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısı.....	75
PE3IOME	
SUMMARY	
REFERAT	

GİRİŞ

Mövzunun aktuallığı: Müasir iqtisadi proseslərin vacib komponenti olan sığorta münasibətlərinin yaranması əhalinin, cəmiyyət üzvlərinin qarşılaşdıqları risklərin vurduğu zərəri azaltmaq və aradan qaldırmaq baxımından cəmiyyətdə mühüm sosial funksiya rolunu icra etməklə yanaşı iqtisadi inkişafın da atributlarından biri olaraq daim diqqət mərkəzindədir. Sığorta sosial mahiyyəti ilə yanaşı təbii ki, hər bir sahibkarlıq subyektinin əsas məqsədi kimi çıxış edən kapital yığıcı mahiyyətini də daşımaqdadır və bu məqsədə nail olmağın yollarını müəyyən etmək uğurlu bir biznesin başlanğıcı kimi çıxış edir. Aydınır ki, sığorta təşkilatları öz fəaliyyəti ərzində daim əldə edilmiş vəsaitləri göstərdikləri xidmət nəticəsində “itirmək” riski ilə üzləşirlər. Bu zaman bir maliyyə təşkilatı olaraq sığorta şirkəti daim yeni maliyyə mənbələri axtarmaq zərurəti ilə üz-üzə qalır və əldə etdiyi pul vəsaitlərindən istifadə etmək məcburiyyətində qalır. Bu vəsaitlərdən düzgün istifadə edilməsi isə sığorta təşkilatının davamlı fəaliyyətini şərtləndirir. Bu baxımdan mövcud maliyyə qaynaqlarının effektiv idarə edilməsinin öyrənilməsi, bu sahədə qabaqcıl beynəlxalq təcrübənin tətbiqi imkanlarının nəzərdən keçirilməsi sığorta bazarında inkişafın təmin edilməsi baxımından xüsusi aktuallıq kəsb edir. Dövlət isə öz növbəsində hər zaman sahibkarlıq subyektlərinin ölkə iqtisadiyyatına kapital qoyuluşunda maraqlı olduğundan öz iqtisadi tənzimləmə mexanizmindən istifadə edərək sığorta sahəsində maliyyə dayanıqlığının təmin edilməsində mühüm addımlar atır. Yenicə bazar münasibətləri inkişaf etməyə başlayan ölkəmiz üçün sığorta təşkilatlarının rentabelliyyətinin təmin edilməsi ilə yanaşı onların iqtisadiyyatın müxtəlif sahələrində investor kimi çıxış etməsi istiqamətində dövlətin siyasəti olduqca vacibdir və bu istiqamətdə tədqiqatın aparılması zəruridir.

Problemin öyrənilmə səviyyəsi. Sığorta təşkilatlarının fəaliyyəti, sığorta işinin təşkili, sığorta təşkilatlarının investisiya fəaliyyətinin idarə olunması və bu fəaliyyətin səmərəliliyinin artırılması problemləri bir çox yerli və xarici iqtisadçılar tərəfindən geniş və əhatəli araşdırılmış, tədqiq edilmişdir. Sığorta təşkilatlarının investisiya fəaliyyətinin nəzəri əsaslarının formalaşması, onun sığorta işinə təsirinin öyrənilməsi

F.S.Biknell, K.Borx, B.Byuviler, D.Dikinson, Q.Lukraş, P.Maynors, T.Menson, D.Farni, E.F.Friz, D.Hempton, H. Kunreuther, M. V. Pauly, V.V. Şaxov, S.B. Kulikov və digərlərinin əsərləri ilə bağlıdır.

Sığorta işinin təşkili, eləcə də sığorta təşkilatlarının investisiya fəaliyyətinin araşdırılması istiqamətində N.N.Xudiyev, B.A.Xankişiyev, A.Ə.Kərimov, P.N. Abdullayev, M.X.Həsənli, S.M.Məmmədovun tədqiqatları da böyük elmi və praktik maraq doğurur və dissertasiyanın hazırlanması prosesində onlardan geniş istifadə olunmuşdur.

Tədqiqatın məqsədi və vəzifələri: Müasir dövrdə sığorta təşkilatlarının maliyyə dayanıqlığının, rentabelliyyətinin, iqtisadiyyatın inkişafında rolunun gücləndirilməsini təmin etmək üçün onların investisiya siyasətini araşdırmaq və bu sahədə beynəlxalq təcübədə qabaqcıl tendensiyaların tədqiq edilməsi, ölkəmizdə tətbiqi baxımından qiymətləndirilməsi və təkliflərin verilməsi tədqiqatın əsas məqsədidir.

Dissertasiya işinin məqsədinə müvafiq olaraq aşağıdakı vəzifələrin həlli nəzərdə tutulmuşdur:

- sığorta işində investisiya fəaliyyətinin bir iqtisadi kateqoriya kimi mahiyyətini, məzmununu, zəruriliyini araşdırmaq;
- investisiya fəaliyyətinin sığorta təşkilatlarının maliyyə fəaliyyətinə təsir istiqamətlərini müəyyən etmək;
- xarici təcrübədə sığorta təşkilatlarının investisiya siyasətlərini araşdırmaq;
- müasir dövrdə sığorta işində investisiya fəaliyyətinin həyata keçirilməsinin məqsəd, vəzifə və xüsusiyyətlərini müəyyən etmək;
- sığorta təşkilatlarının investisiya fəaliyyətinin müasir vəziyyətini və imkanlarını tədqiq etmək;
- müasir dövrdə sığorta təşkilatlarının investisiya fəaliyyətlərinin effektiv təşkil edilməsi istiqamətlərini müəyyən etmək;
- Azərbaycanda sığorta bazarının inkişaf perspektivlərini müəyyən etmək.

Tədqiqatın predmeti: Ölkəmizdə fəaliyyət göstərən sığorta təşkilatlarının investisiya fəaliyyətinin həyata keçirilməsi zaman yaranan iqtisadi münasibətləri və investisiya fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi tədqiqatın predmeti olaraq götürülmüşdür.

Dissertasiya işinin obyektini bilavasitə sığorta təşkilatlarının investisiya fəaliyyəti təşkil edir.

Tədqiqatın nəzəri-metodoloji əsasları: Dissertasiyanın yazılması prosesində sığorta fəaliyyətinin tənzimlənməsində sənədlərin, informasiya mənbələrinin, elmi-nəzəri yanaşmaların, əsas anlayış və terminoloji sistemin analizi metodlarından, qanunvericilik aktlarının müqayisəli, empirik təhlilindən, həmçinin təcrübi əhəmiyyətə malik biliklərin tətbiqinin analizi metodlarından istifadə edilmişdir. Tədqiqatın mərhələləri olaraq aşağıdakılar müəyyən edilmişdir:

- İlk olaraq tədqiqat predmetinin nəzəri əsasları öyrənilmişdir. Bu mərhələdə sığorta fəaliyyətində investisiyaların roluna müasir elmi, fəlsəfi yanaşmalar nəzəri baxımdan təhlil edilmişdir ki, bu da tədqiqatın məqsədlərinin həyata keçirilməsində açar rolunu oynayır. Burada sistemləşdirmə, qruplaşdırma, müqayisə etmə metodlarından istifadə edilmişdir.
- İkinci mərhələdə əldə edilmiş nəzəri və empirik məlumatların sistemləşdirilməsi və ümumiləşdirilməsindən çıxış edərək sığorta təşkilatlarının investisiya fəaliyyətinin təhlili həyata keçirilmiş və bu da təhlil edilən sahəyə təsir göstərən əsas faktor və tendensiyaların müəyyən edilməsinə imkan yaratmışdır. Bu mərhələdə həmçinin, müvafiq normativ-hüquqi aktların nəticəsi olaraq mövcud sahədə dəyişikliklərin dinamikası təsvir edilmişdir. Bu mərhələdə təhlil və tərkib, induksiya və deduksiya kimi metodlardan istifadə edilmişdir.
- Üçüncü mərhələdə əldə edilmiş təhlil materiallarının ümumiləşdirilməsi və analizi yolu ilə mövcud sahədə modelləşdirmə metodları və proqram yanaşması tətbiq edilmişdir. Məhz bunun nəticəsi olaraq prinsiplərin sistemləşdirilməsi, proqram yanaşmanın məntiqi və struktur quruluşu, həmçinin sığorta təşkilatlarının effektiv investisiya siyasəti reallaşdırmasının şərtləri və meyarları müəyyən olunmuşdur. Nəticədə isə tədqiqat məqsədlərinə uyğun olaraq təkliflər formaləşdirilmişdir.

Tədqiqatın informasiya bazası: Dissertasiyanın yazılması prosesində mövcud sahədə nəzəri fikirlərdən, xarici ölkələrdə, eləcə də Azərbaycanın dövlət orqanlarının elektron hökumət portallarında təqdim edilən materiallardan, ölkəmizin müvafiq sahədə qanunvericilik aktlarından, rəsmi statistik məlumatlardan geniş istifadə edilmişdir.

Tədqiqatın elmi yeniliyi: Tədqiqat prosesində dissertasiya işinin elmi yeniliyini xarakterizə edən aşağıdakı nəticələr alınmışdır:

- iqtisadi kateqoriya olaraq sığorta təşkilatlarının investisiya fəaliyyətinin mahiyyəti, məzmunu açıqlanmış, sığorta təşkilatlarının rəqabət qabiliyyətinin artırılmasında təsir istiqamətləri müəyyən edilmişdir;
- sığorta təşkilatlarının səmərəli investisiya portfeli formalaşdırmaq imkanları müəyyən edilmişdir;
- sığorta təşkilatlarının investisiya siyasətinə təsir göstərən amillər müəyyən edilmişdir;
- sığorta təşkilatlarının investisiya fəaliyyətinin müasir vəziyyəti araşdırılmış və onun inkişaf tendensiyaları, əsas faktorları, amilləri göstərilmişdir;
- xarici təcrübədə sığorta təşkilatlarının investisiya fəaliyyətinin ölkəyə tətbiqinin mümkünlüyü qiymətləndirilmişdir;
- sığorta təşkilatlarının effektiv investisiya siyasətini həyata keçirməsi üçün mümkün istiqamətlər müəyyən olunmuşdur.

Tədqiqatın praktiki əhəmiyyəti: Dissertasiyada sığorta təşkilatlarının investisiya təcrübəsi, nailiyyət və çatışmazlıqlar araşdırılmışdır və bu araşdırmalardan bu sahədə fəaliyyət göstərən təşkilatların işində tətbiq edilməsi nəzərdən keçirilə bilər.

Tədqiqat işinin strukturu: Dissertasiya 3 fəsil, 9 paragraf, nəticə və ədəbiyyat siyahısından ibarət olmaqla 77 səhifədən ibarətdir. İşin yazılması zamanı 36 adda xarici və yerli ədəbiyyatdan, internet resurslardan, statistik məcmuələrdən istifadə edilmişdir.

FƏSİL 1. Sığorta təşkilatlarının investisiya fəaliyyətlərinin nəzəri-metodoloji əsasları

1.1. Sığorta təşkilatlarının investisiya fəaliyyətinin mahiyyəti, məqsəd və vəzifələri

İqtisadi münasibətlərin növlərindən biri olan sığorta təbii fəlakətlər, qəzalar, digər hadisələrin baş verməsi nəticəsində zərərin ödənilməsində pul (sığorta) fondunun yaradılması üçün tədbirlər sistemini nəzərdə tutur. Sığorta münasibətləri iki tərəfin mövcudluğunu tələb edir ki, onlardan birinci tərəf olaraq pul fondunu yaradan və istifadə edən xüsusi təşkilat-sığorta təşkilatı çıxış edir. Sığorta sosial məqsədlərlə yanaşı, ən əsası kapital yığımı funksiyasını da yerinə yetirdiyindən sığorta təşkilatlarının gəlirlərinin mənbəyini müəyyən etmək mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Məhz gəlirin mənbəyindən asılı olaraq sığorta təşkilatlarının gəlirləri 3 əsas qrupa bölünür:

- 1) sığorta əməliyyatlarının nəticəsində əldə olunan gəlir;
- 2) investisiya fəaliyyətinin nəticəsində əldə olunan gəlir;
- 3) investisiya və sığorta əməliyyatları ilə əlaqədar olmayan fəaliyyət sahələrindən əldə olunan gəlir.

Sığorta əməliyyatlarından əldə olunan gəlirlər sığorta təşkilatının başlıca gəlir bazasını təşkil etməklə, sığorta büdcəsinin təşkil edilməsinin əsas şərtlərini müəyyən edir. Sığorta əməliyyatlarından daxil olan gəlirlərə:

- sığorta mükafatları;
- birbaşa sığorta üzrə sığorta mükafatları;
- bircə sığorta qaydasına müvafiq olaraq daxil olan sığorta mükafatları;
- təkrar sığorta qaydalarına uyğun olaraq daxil olan sığorta mükafatları;
- təkrar sığorta üzrə daxil olan pul vəsaiti;
- komission broker mükafatları daxildir.

Sığorta əməliyyatlarından daxil olan pul vəsaitlərinin əsas hissəsini sığorta tədiyyələri təşkil edir. Sığorta tədiyyəsi sığorta xidmətinin satış qiyməti hesab olunmaqla onun toplanmasını bir sıra obyektiv faktorlar şərtləndirir. Bu faktorlara

bazarın mövcud durumu, illik inflyasiyanın həddi, müvafiq sahədə normativ-hüquqi baza, vergi sistemi, sığorta bazarında liberallaşma, yaxud inhisarlaşma tendensiyaları, ssuda faizlərinin dinamikası, eləcə də dövlətin sosial-iqtisadi inkişaf səviyyəsi və s. iqtisadi göstəriciləri daxil etmək olar. Məhz bu faktorların təsiri ilə sığorta şirkətinə daxil olan sığorta tədiyyələrinin kəmiyyət göstəriciləri formalaşır.

Sığorta təşkilatlarının gəlirlərində ikinci mühüm yeri investisiya fəaliyyətindən əldə edilən gəlirlər tutur ki, bu gəlirlər də əslində sığorta əməliyyatlarından gələn gəlirliliklə sıx bağlı olmaqla yanaşı, birbaşa sığorta fəaliyyəti ilə əlaqədar deyildir. Bu fəaliyyət sığorta etdirən fiziki, yaxud hüquqi şəxslərin ödədikləri sığorta haqlarının kapital qoyuluşu mənbəyi kimi istifadə edilməsini nəzərdə tutur. Müəyyən bir müddətə sığorta təşkilatının sərəncamında olan sığorta mükafatları müəyyən qaydalara əsasən investisiya olaraq dövriyyəyə verilir və təşkilata gəlir gətirməyə başlayır. Beləliklə, sığorta işinin təşkilində investisiya fəaliyyəti mövcud sığorta qanunvericiliyinə uyğun olaraq daha çox gəlir əldə olunması məqsədilə sığorta təşkilatının öz vəsaitini və sığorta ehtiyatlarını etibarlılıq prinsipi əsasında yerləşdirilməsini nəzərdə tutur. Investisiya fəaliyyəti nəticəsində əldə olunan pul vəsaiti, bir qayda olaraq, bank əmanətləri üzrə faizlərdən, səhmlər üzrə dividendlərdən, qiymətli kağızlar və daşınmaz əmlak üzrə gəlirlərdən ibarət ola bilər. Nəticədə sığorta təşkilatlarının investisiya gəlirləri əsas gəlir mənbəyi kimi çıxış etmək imkanına malikdir. Sığorta təşkilatları investisiya gəlirləri hesabına öz müştəri kontingentinə əlavə xidmətlər təklif etmək imkanı əldə edir, həmçinin sığorta əməliyyatları üzrə mənfəət nəticələri də bağlaya bilər.

Belə nəticəyə gəlmək olar ki, sığorta şirkətləri nəinki sığorta fəaliyyətindən, eyni zamanda qeyri-sığorta fəaliyyətindən də mənfəət əldə etmiş olurlar və bu sığorta fəaliyyətində olduğu kimi o qədər də riskli fəaliyyət hesab edilmir. Bu halda isə təbii ki, düzgün investisiya strategiyasının formalaşdırılması vacibdir. Ümumiyyətlə, investisiya probleminə iqtisadi inkişafın təmin edilməsi baxımından iqtisadi nəzəriyyələrdə xüsusi diqqət ayrılır. Makroiqtisadi baxımdan investisiya problemi dövlətin investisiya siyasəti, gəlir və məşğulluq siyasəti baxımından nəzərdən

keçirilir. C.Keyns öz nəzəriyyəsində, investisiyanı cari dövrdə istehlak üçün istifadə olunmayan gəlir hissəsi kimi müəyyən etmişdir. İntestisiya bu zaman əmanət prosesinin əks tərəfi olaraq meydana çıxır. Keyns öz makroiqtisadi nəzəriyyəsində investisiya prosesi mexanizmini araşdıraraq investisiya və qənaət arasındakı əlaqəyə xüsusi diqqət yetirmişdir. Məhz bu əlaqənin düzgün nisbətinin təmin edilməsi isə sığorta bazarı iştirakçılarından analitik düşünmə qabiliyyəti tələb edir. Xarici iqtisadi ədəbiyyatlarda sığorta elmində investisiya problemi geniş olaraq tədqiq edilmişdir və F.S.Biknell, K.Borx, B.Byuviler, D.Dikinson, Q.Lukraş, P.Maynors, T.Menson, D.Farni, E.F.Friz, D.Hemptonun əsərlərində geniş yer verilmişdir. [24, s.7]

Sığorta təşkilatlarının öz sığorta ehtiyatlarını və xüsusi vəsaitlərini investisiyaya yönəltməsi siyasətinin işlənilib hazırlanması ilk növbədə bazarın düzgün analizini tələb edir. Sığortaçının sığorta fəaliyyətinin məqsədi gəlirlə yanaşı eyni zamanda sosial mahiyyət kəsb edən xidmət göstərilməsindən, investisiya fəaliyyətinin məqsədinin isə ancaq mənfəət əldə edilməsindən ibarət olmasına baxmayaraq yuxarıda da qeyd edildiyi kimi, bu iki fəaliyyət arasında qarşılıqlı əlaqə mövcuddur. Belə ki, əgər investisiya fəaliyyətinin səbəbi kimi mənfəət götürmək çıxış edirsə, digər tərəfdən investisiya fəaliyyətindən əldə edilən gəlirlər sığorta əməliyyatlarının maliyyələşdirilməsinə cəlb edilməklə daha keyfiyyətli xidməti təmin etmiş olur. Bu proses yeni sığorta növlərinin və məhsullarının bazara təqdim edilməsinə, mütəxəssis və kadr hazırlığının təşkilinə dəstək göstərə bilər. Eyni zamanda, sığorta təşkilatının maliyyə sabitliyi və ödəmə qabiliyyəti onun investisiya siyasətinə və aktivlərin yerləşdirilməsinə (və ya sığorta ehtiyatlarını, həm də nizamnamə kapitalını əhatə edən vəsaitlər) əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərir. Həqiqətən, sığorta şirkətinin sığorta ehtiyatlarını düzgün hesabladığını, müəyyən edilmiş məbləğdə sərbəst aktivlərə malik olduğunu, əsas risklərə görə təkrarsığorta müqavilələri bağladığını, lakin etibarsız bank və ya investisiya təşkilatının depozitlərinə investisiya edildiyini təsəvvür edək. Bu cür halda sığortalıya sığorta ödənişlərinin təmin edilməsinin mümkünsüz olması investisiya yatırılmış bankın iflası, dolayısı ilə sığorta təşkilatına köçürülmüş vəsaitlərin istifadə edilməsinin

mümkünsüzlüyü ilə bağlı olur.

Sığortaçının sığorta ödənişləri üzrə öhdəliklərin yerinə yetirilməsi ilə birbaşa əlaqəli olan vəsaitlərin sərmayə riskini minimuma endirmək üçün müəyyən növ investisiyalara dövlət tərəfindən bir qayda olaraq qadağan qoyulur. Bu zaman satın alınmaq üçün istifadə edilə bilən investisiyaların maksimum və minimum kvotaları müəyyən edilir ki, bura da qiymətli kağızlar, depozitlər, daşınmaz əmlak, valyuta dəyərləri və s. daxil edilir.

Sığorta xidmətinin digər növ sahibkarlıq fəaliyyətindən başlıca fərqi ondan ibarətdir ki, adi bir müəssisə əvvəlcə malların (xidmətlərin) istehsalının təşkili üçün müəyyən investisiyalar edir və xidmət baş verdikdən sonra istehlakçılardan ödənişin alınması prosesi baş verir və əmtəə alıcının mülkiyyətinə çevrilir, sığorta münasibətləri vəziyyətində isə bu proses əks istiqamətdə baş verir. Bu zaman müştəri faktiki olaraq sığorta təşkilatına “kömək edir”. [29, s.136] Belə ki, sığorta mükafatı adətən sığorta müqaviləsinin müddətinin başlanğıcında ödənilir. Sığortaçı tərəfindən sığorta xidmətlərinin reallaşması müddəti isə uzunmüddətli ola bilər. Sığorta xidmətinin həyata keçirilməsinin bu xüsusiyyəti iki nəticəyə gəlməyə imkan verir. Birincisi, sığorta prosesində maliyyə resurslarının hərəkətinin bu təbiəti müvəqqəti olaraq və yaxud müəyyən müddət ərzində öhdəlikdən azad, sığortaçıya əlavə gəlir əldə etmək üçün investisiya edilə bilən vəsaitlərin toplanmasına gətirib çıxarır. İkincisi, sığorta təşkilatı tərəfindən müvəqqəti olaraq mövcud olan vəsaitlərin investisiya edilməsi dövlət tərəfindən ciddi şəkildə tənzimlənməlidir. Çünki, sığorta şirkətləri ona verilmiş vəsaitləri necə sərf edəcəyini tənzimləməkdən və sığorta müqavilələri üzrə öhdəlikləri nəzarətdə saxlamaqdan obyektiv olaraq məhrum edilmişdir.

Sığortaçının əlində olan əhəmiyyətli maliyyə resurslarının konsentrasiyası, aktiv investisiya siyasəti vasitəsilə sığorta xidmətinin iqtisadi inkişafın ən vacib amilinə çevrilməsini təmin edir. Başqa sözlə, sığortaçılar müştərilərindən alınmış passiv pulları bazarda fəaliyyət göstərən aktiv kapitala çevirirlər. Hələ ötən əsrin 90-cı illərində Avropada, Yaponiya və ABŞ-da sığorta şirkətləri 4,000 mlrd. ABŞ dolları

məbləğində sərmayə qoymuşlar ki, bu investisiyaların da 80% -dən çoxu həyat sığortası əməliyyatları ilə təmin edilmişdir. Özəl və dövlət borcu ümumi investisiyanın 50%-ni, istiqrazlar - 21%, ipoteka kreditləri - 15% təşkil etmişdir. [25, s.121-125] Eyni zamanda, sığorta şirkətlərinin investisiya fondları daim artmaqdadır. Bu, sığorta təşkilatlarının investisiya fəaliyyətinin tənzimlənməsi zərurətini sübut edir və tənzimləmə prosesi milli sığorta bazarının xüsusiyyətlərini nəzərə almalı və şirkətlər arasında mövcud rəqabət qaydalarını pozmamalıdır.

Sığorta təşkilatlarının investisiya prosesi dövlətin daxili qanunvericiliyi ilə tənzimlənir və bu zaman valyuta, bank əmanətləri, səhmlər, qiymətli kağızlar, texnologiyalar, maşınlar, avadanlıqlar, lisenziyalar, o cümlədən ticarət markaları, kreditlər, digər əmlak və mülkiyyət hüquqları, sahibkarlıq və digər fəaliyyət obyektləri, intellektual dəyərlərə investisiya edilərək əsas məqsəd kimi gəlir əldə etmək və müsbət sosial təsirə nail olmaq çıxış edir.

Sığorta ehtiyatlarının yerləşdirilməsi sığorta şirkətləri tərəfindən diversifikasiya, ödəmə, gəlirlilik və likvidlik əsasında həyata keçirilməlidir. Bu prinsiplər dünya təcrübəsində universal şəkildə tanınır. [22, s. 27] Ödəmə prinsipi (və ya xaricdə qəbul edilmiş terminologiyaya görə zəmanət prinsipinə əsasən) sığorta ehtiyatlarını əhatə edən aktivlərə və azad aktivlərə tətbiq edilir. Bu prinsip aktivlərin ən etibarlı yerləşdirilməsini, onların tam şəkildə qaytarılmasını təmin edir.

Likvidlik prinsipinə əsasən investisiyaların ümumi strukturu belə olmalıdır ki, istənilən vaxt likvid fondları və ya asanlıqla likvid fondlara çevrilə biləcək kapital qoyuluşları mövcud olmalıdır. Başqa sözlə, sığorta şirkəti müəyyən müddət ərzində sığorta olunan tərəflərə ödənilən vəsaitin təmin edilməsi üçün mövcud vəsaitin məbləğinə malik olmalıdır.

İnvestisiyaların diversifikasiya prinsipi (və ya "qarışdırma və bölünmə prinsipi") hər bir investor tərəfindən həyata keçirilən investisiya risklərini müxtəlif növ investisiyalara bölməyi nəzərdə tutmaqla sığortanın investisiya portfelinin sabitliyini artırmağa hesablanmışdır. Bu prinsipə əsasən, hər hansı bir investisiyanın başqalarına nisbətən üstünlüyünə imkan verilməməlidir. Kapital qoyuluşlarının

strukturu birtərəfli olmamalıdır, pul vəsaitlərinin bir debitora yönəldilməsindən çəkinmək lazımdır.

İnvestisiyaların rentabelliği prinsipinə (və ya "gəlirlilik prinsipi") əsasən aktivlər kapital bazarında vəziyyəti nəzərə alaraq yuxarıdakı prinsipləri təmin edərkən, həm də daimi və kifayət qədər yüksək gəlir gətirmək üçün yerləşdirilməlidir. Başqa sözlə, sığorta ehtiyatlarının idarə edilməsi prosesində sığortaçılar investisiya fəaliyyəti zamanı investisiyaların yüksək rentabelliğini təmin etməlidirlər. Bu investisiya dövründə yönəldilmiş vəsaitin dəyərini qorumaqla lazım gələn zamanda aktivlərin reallaşdırılmasına imkan verir. Sığorta ehtiyatlarının vəsaitlərinin yerləşdirilməsi qaydalarına (dövlətin qanunvericiliyi) əsasən, sığorta ehtiyatlarının əhatə edilməsi üçün əldə edilmiş aktivlərin tərkibi və strukturu üçün tələblər irəli sürülür. Sığorta ehtiyatlarını əhatə edən aktivlər diversifikasiya, geri qaytarma, rentabellik və likvidlik şərtlərinə cavab verməlidir.

Sığorta ehtiyatlarını əhatə etmək üçün bir qayda olaraq aşağıdakı aktivlər nəzərdə tutulur:

- dövlət tərəfindən təmin edilmiş dövlət qiymətli kağızları;
- səhmlər;
- istiqrazlar;
- bankların vekselləri daxil olmaqla, müxtəlif maliyyə təşkilatlarının vekselləri;
- yaşayış sığortası şəhadətnamələri;
- investisiya fondlarının investisiya payları;
- depozit sertifikatları ilə təsdiq edilmiş banklardakı əmanətlər (depozitlər);
- daşınmaz əmlak;
- sığorta ehtiyatlarında təkrarsığortaçıların payı;
- sığorta bazarı agentlərinin debitor borcları;
- bank hesablarındakı xarici valyutada olan pul vəsaiti;
- qızıl, gümüş, platin və digər qiymətli metallardan hazırlanmış sikkələr;
- ipoteka qiymətli kağızları;
- həyat sığortası müqavilələri əsasında sığortalılara verilən kreditlər.

Sığorta ehtiyatlarını əhatə etmək üçün yuxarıda göstərilən aktivlərin heç də bütün növləri tətbiq edilə bilməz, yalnız dövlət tərəfindən irəli sürülmüş normativ aktlarda müəyyən edilmiş tələblərə cavab verənlər ola bilər. Məsələn, bu zaman qanunvericilik ilə müəyyən edilmiş tələblərə uyğun olaraq müstəqil qiymətləndirici tərəfindən bazar qiyməti təsdiq edilmiş daşınmaz əmlak daha uyğun hesab edilir. Sığorta ehtiyatlarının yerləşdirilməsi müstəqil olaraq sığorta təşkilatı tərəfindən həyata keçirilə bilər, eyni zamanda sığorta ehtiyatlarının bir hissəsini xüsusi təşkilatların etibarlı idarəetməsinə köçürməklə həyata keçirə bilər. Sığorta ehtiyatlarını əhatə etmək üçün bir qayda olaraq emitentləri sığortaçı olan depozitləri, sığortaçının nizamnamə kapitalında depozitlər və səhmləri, eləcə də kredit müqavilələri və kredit müqavilələri üzrə vəsaitlərdən alınmış əmlak qəbul edilmir. Eyni zamanda sığorta ehtiyatlarını əhatə edən aktivlərin ümumi dəyəri sığorta ehtiyatlarının ümumi məbləğindən az olmamalıdır.

Bildiyimiz kimi sığorta eyni zamanda yığım və yaxud əmanət funksiyasını da daşıyır. Bu funksiya ilk növbədə özünü həyat sığortasında göstərir və həyat sığortası üzrə bağlanmış sığorta müqaviləsi üzrə əvvəlcədən müəyyən edilmiş sığorta məbləğinin yığılmasını təmin edir. Nəticədə birdəfəlik, illik və ya aylıq ödənilən sığorta haqlarının netto-hissələrinin və onların investisiyasından əldə edilən pul vəsaitlərinin hesabına bu yığım funksiyası reallaşmış olur. Həyat sığortası müqavilələri digər sığorta növlərinə nisbətən uzunmüddətli olduğundan yığılmış sığorta məbləğləri sığorta təşkilatı tərəfindən investisiyaya cəlb edilərək gəlir əldə edilir. Pul məbləği vahidinin il ərzində investisiyasından əldə edilən gəlir norma faizi və ya illik gəlirlilik norması adlanır. Bu göstərici i ilə işarə edilir və faizlə ifadə olunur. Əgər P məbləği illik gəlir norması i olmaqla n il müddətinə investisiyaya qoyulmuşdursa, bu müddətin sonuna $S=P(1+i)^n$ miqdarında pul vəsaiti toplanacaqdır. Bu düsturda P məbləği S məbləğinin müasir dəyəri, S məbləği isə P məbləğinin gələcək dəyəri kimi xarakterizə olunur.

Göründüyü kimi sığorta ehtiyatları əhəmiyyətli iqtisadi məqsədli təyinata malikdir. Sığorta əməliyyatları maliyyə sabitliyini təmin etmək məqsədi daşımaqla

yanaşı, sığorta təşkilatları tərəfindən sahibkarlıq məqsədlərini reallaşdırmaq üçün sığorta ehtiyatlarını əhatə edən aktivlərin investisiyaya cəlb edilməsi sığorta təşkilatının rəqabət qabiliyyətini yüksəldir.

1.2. Sığorta təşkilatlarının investisiya potensialı və onu müəyyən edən amillər

Sığorta müqaviləsinin satışı və sığorta hadisəsi baş verdikdə zərərin ödənilməsi arasındakı boşluq sığorta şirkətləri tərəfindən müvəqqəti olaraq investisiya məqsədləri üçün istifadə edilən əhəmiyyətli fondların və ehtiyatların formalaşmasına səbəb olur. Sığorta haqlarının alınması, sığortaçıları müxtəlif maliyyə alətlərinə investisiya qoymaq imkanı yaradaraq, bu haqları sığorta ehtiyatlarına çevirir.

Şəxslərin, əmlakın sığortası kimi əsas fəaliyyətindən əlavə sığorta təşkilatı investisiya prosesində fəal iştirak edir. Sığorta biznesinin səmərəliliyinin artırılması, həmçinin sığorta məhsullarının maliyyə cəhətdən cəlbediciliyinin mühüm amili kimi maliyyə bazarının müxtəlif sahələrində sığorta təşkilatlarının investisiya fəaliyyətinin aktivləşməsinin böyük önəmi vardır.

Sığorta təşkilatlarının sərəncamında olan vəsaitlər sığortalanmış hadisələr zamanı öhdəliklərin yerinə yetirilməsi üçün nəzərdə tutulmuş vəsaitlər kimi, eyni zamanda funksionallığı təmin etmək üçün nəzərdə tutulmuş qaynaqlardır. Bu vəsaitlər cari gəlirlər və sığortaçılara təqdim olunan müxtəlif vəsaitləri əhatə edir və öz vəsaitləri, cəlb edilmiş vəsaitlər, borc vəsaitləri, eləcə də növbəti illərdə istifadə üçün nəzərdə tutulmuş vəsaitlər hesabına formalaşır.

Belə müqavilələrin bağlanması şərtlərini (adətən 1 ildən çox olmayan) nəzərə almaqla risklərin sığortalanması əməliyyatlarından daxil olan maliyyə resurslarının əsas hissəsi bu zaman ərzində istifadə olunur. Mobilizasiya tarixləri və vəsaitlərin xərclənməsi arasında maksimum müddətin bir il olduğunu nəzərə alsaq, risklərin sığortalanması üzrə müqavilələr üzrə cəlb edilmiş kapital yüksək likvidli qısamüddətli aktivlərə yönəldilir.

Sığorta təşkilatının investisiya potensialının formalaşdırılması investisiya siyasətindən asılıdır. Investisiya siyasəti maliyyə siyasətinin tərkib hissəsidir, sığorta

fondlarının artımını təmin edən maliyyə alətlərinin həcmi, strukturunu, istiqamətləri müəyyənləşdirən tədbirlər sistemidir.

İnvestisiya əməliyyatları aparmaq və onlardan qazanc əldə etmək sahəsində sığorta təşkilatları investisiya riskini daşıyaraq pul və maliyyə bazarlarında gedən proseslərdən əhəmiyyətli dərəcədə asılı olurlar. Bu amil onları kifayət qədər ehtiyatlı investisiya siyasətinə cəlb etməyə məcbur edir. Sığorta şirkətlərinin investisiya siyasətinə cavab verməli olan əsas tələblər isə ilk növbədə etibarlılıq və rentabellikdir. Bir tərəfdən sığortaçı tərəfindən qoyulan vəsaitin itirilməsi onun sığorta müqavilələri üzrə öhdəliklərini yerinə yetirməməsinə gətirib çıxara bilər. Digər tərəfdən, sığorta şirkəti investisiya fondlarından mümkün qədər çox gəlir qazanmaqda daim maraqlıdır və buna can atır. Eyni zamanda, bir qayda olaraq, yüksək gəlir yüksək etibarlılığa malikdir. Buna görə də, sığortaçı optimallaşdırılmış hesablamaların həyata keçirilməsi yolu ilə əldə olunan bu məqsədləri tam şəkildə uyğunlaşdırmağı bacarmalıdır.

Sığorta təşkilatının investisiya prosesində iştirak etmək imkanları onun investisiya potensialı ilə müəyyən edilir. Sığorta şirkətinin müvəqqəti olaraq azad pul vəsaitlərinin ümumi məbləği mənbəyindən asılı olmayaraq, sığorta və borc öhdəliklərindən azad və potensial olaraq maliyyə investisiyalarına uyğun maliyyə resurslarını əhatə edir ki, bu da sığorta şirkətinin sabitliyi məqsədilə səmərəli surətdə istifadə edilir.

İnvestisiya potensialı biznesin idarə edilməsi, borc vəsaitləri və sığorta ödənişləri üzrə xərclər çıxıldıqdan sonra qalan maliyyə potensialının bir hissəsidir. Əgər bu ayırmaların həcmi sığorta fondunun həcmi və kapitalın həcmindən daha çox artarsa, sığorta təşkilatının maliyyə potensialının artması ilə onun investisiya potensialının azalması ilə bağlı çətin vəziyyət yarana bilər. Praktikada, böyük bir maliyyə potensialına sahib olan, lakin az sərmayə potensialına malik olan təşkilatlar var. [28, s.135] İnvestisiya gəliri sığortaçı üçün sığorta prosesində həyata keçirilən mənfəət istisna olmaqla əlavə mənfəət mənbəyidir. İnvestisiya fəaliyyətindən əldə olunan gəlirlər sığorta əməliyyatlarında olan zərərləri kompensasiya etmək, sığorta

işini inkişaf etdirmək, eyni zamanda kommersiya məqsədləri üçün və ya istehlak məqsədləri üçün istifadə edilə bilər.

İnvestisiya siyasətinin uğurla həyata keçirilməsi strateji vəzifəni - sabit bir inkişafa nail olmağa kömək edir. İnvestisiya potensialı və investisiya siyasəti bir-birinə bağlıdır. İnvestisiya potensialı biznesin idarə edilməsi, profilaktik tədbirlər, kreditlər, sığorta ödənişləri üzrə xərclər çıxıldıqdan sonra qalan maliyyə potensialının tərkib hissəsi olduğundan bu xərclərin həcmi sığorta fondunun həcmindən daha çox artarsa vəziyyət sığorta təşkilatı üçün mənfi tendensiyada inkişaf edə bilər: maliyyə potensialının artması ilə investisiya potensialı azalır və yaxud əksinə proses baş verir.

Stabil fəaliyyət göstərən sığorta şirkətlərinin investisiya potensialı zaman keçdikcə artırılmalıdır: investisiya imkanları yalnız mükafat və ödəmələr baxımından olan zaman boşluğu ilə deyil, həm də əvvəlki dövrlərdə yığılmış sığorta fondunun müsbət balansı ilə də müəyyən edilir. Sığortaçının maliyyə potensialının bir hissəsinin investisiya məqsədləri üçün istifadə olunmasını nəzərdən keçirərkən maliyyə resurslarının strukturunu müxtəlif qruplar tərəfindən istifadə oluna biləcək optimal vaxt müddəti baxımından təhlil etmək vacibdir.

İnvestisiya potensialı dəyişkəndir və bu prosesə müxtəlif amillər təsir edir: toplanmış sığorta haqlarının həcmi, sığorta təşkilatının özünün inkişaf mərhələsi, onun ixtisaslaşması, sığorta portfelinin strukturu, zərərli, yaxud mənfəətli sığorta əməliyyatları, sığorta fondlarının formalaşmasında hökumətin tənzimlənmə siyasəti, tənzimləmə şərtləri və investisiya qaydaları, sığorta müqavilələrinin şərtləri və dəyəri, borc sərmayəsi, idarəetmənin məqsədləri və idarəetmə qərarı, bazar şərtləri və s. Mikro səviyyədə sığorta təşkilatının investisiya potensialı bir sıra xüsusi göstəriciləri xarakterizə edir [28, s.137-139].

Birincisi, uğurlu investisiya siyasəti ilə sığortaçıya risklərin bölünməsi zamanı maliyyə itkilərinin, və yaxud sığorta əməliyyatları zamanı meydana çıxan mənfi maliyyə göstəricilərinin, eləcə də rəqabətin qeyri-bərabər paylanması və sığorta bazarında baş verən dempinq halında birbaşa sığorta əməliyyatlarının mənfi maliyyə nəticələrinin aradan qaldırılmasında investisiyadan əldə edilən gəlirlər mühüm rola

malik olur. Bu halda investisiya potensialının qiymətləndirilməsi sığorta ödənişləri və sığorta haqlarının nisbəti ilə müəyyən edilir. Bu göstəricinin dəyəri birdən artıqdırsa, bu, sığorta əməliyyatlarının zərərini ödəmək üçün investisiya gəlirindən istifadə etmənin müsbət meylini göstərir. Bu rəqəmin vahiddən nə qədər çox olması sığortaçının fəaliyyətində investisiya potensialının əhəmiyyətini və gücünü göstərir.

İkincisi, investisiya siyasəti sığorta təşkilatına sığortalı şəxsi bonusların yığılması sistemi vasitəsilə mənfəət bölgüsündə iştirak etməyə və yaxud sığorta mükafatının bir hissəsini geri qaytarma sistemi vasitəsilə cəlb etməyə imkan verir. Bu halda, investisiya potensialı həyat sığortası müqavilələri üzrə yığılmış investisiya faizinin məbləğinin, eləcə də qaytarılacaq sığorta tarifi hissəsinin ölçüsünün göstəricisi kimi çıxış edir.

Üçüncüsü, investisiya gəliri fəvqəladə hallarda sığorta öhdəliklərini əhatə etmək üçün istifadə edilən sərmayə gəliri mənbəyi ola bilər. Bu halda, investisiya potensialı öz kapitalının artmasına yönəldilmiş mənfəət payının göstəricisi kimi çıxış edir.

Konkret investisiya layihələrində investisiya potensialının həyata keçirilməsi investisiya portfelinin formalaşması yolu ilə baş verir. Bu sığortaçının sığorta ehtiyatları və müvəqqəti olaraq öz şəxsi vəsaitlərinin yerləşdirilməsinin tələblərini (şərtlərini) nəzərə alaraq dövlət tərəfindən müəyyən edilmiş və tənzimlənən, qəbul edilmiş investisiya siyasətinə əsasən həyata keçirilir.

İnvestisiya fəaliyyətinin dövlət tənzimlənməsi üsulları müxtəlif obyektlərə sərmayə qoyuluşu, müəyyən investisiyalar növləri üçün qadağalar (sərt tənzimləmələr), müvəqqəti olaraq azad vəsaitlərin yerləşdirilməsi qaydaları ilə əlaqədar kotirovkalar (normalar) ilə tənzimlənir. İnvestisiya fəaliyyətinin hüquqi tənzimlənməsi sığortaçıların maliyyə sabitliyi və ödəmə qabiliyyətinin təmin edilməsinə yönəlmiş addımdır.

İnvestisiya potensialına bir çox amillər təsir edir:

- yığılmış sığorta haqlarının həcmi;
- sığorta portfelinin strukturu;

- sığorta əməliyyatlarında mükəmməllik və ya gəlirlilik;
- sığorta fondlarının formalaşdırılmasının dövlət tənzimlənməsi şərtləri;
- sığorta müqavilələrinin şərtləri.

Sığorta təşkilatının investisiya potensialını qiymətləndirmək üçün aşağıdakı düsturdan istifadə olunur:

$$A = (\dot{I}A + PV) / SE \quad [24, s.214]$$

Burada: A-İnvestisiya aktivləri ilə sığorta ehtiyatlarının əhatə olunmasının adekvatlığı

$\dot{I}A$ –investisiya aktivləri, AZN

PV – pul vəsaitləri, AZN

SE – sığorta ehtiyatı, AZN

Sığorta ehtiyatlarının investisiya aktivləri ilə əhatə səviyyəsinin göstəricisi sığorta təşkilatının öhdəliklərini investisiya aktivlərində və nağd şəkildə ödəmə dərəcəsini əks etdirir. İnvestisiya aktivləri və nağd pul vəsaitlərinin miqdarı sığorta ehtiyatlarının həcmi ilə ödəməli və yaxud bu həddi keçməlidir. Əks tendensiyanın mövcudluğu isə qeyri-leqal aktivlərdə və ya yüksək risk dərəcəsi (alacaqlar, maddi olmayan əşyalar, avadanlıq və materiallar) olan aktivlərə vəsaitlərin ayrılmasında özünü ifadə edir.

İnvestisiyanın rentabelliği isə aşağıdakı formül vasitəsilə hesablanır.

$$R = G / H \quad [24, s.214]$$

Burada R- investisiyanın rentabelliği

G- investisiya nəticəsində əldə edilən gəlir

H- investisiya həcmidir.

Xüsusi investisiya layihələrində investisiya potensialının həyata keçirilməsi investisiya şirkəti tərəfindən pul yatırma prosesində əldə etdiyi maliyyə alətlərindən ibarət olan və məqsədi investisiya gəliri əldə etməyə yönələn investisiya portfelinin formalaşması deməkdir. İnvestisiya portfeli sığorta şirkətində qəbul edilmiş investisiya siyasətinə və sığorta fondlarının yerləşdirilməsi prinsipləri nəzərə alaraq formalaşır. Şirkətin investisiya portfeli müstəsna etibarlılığı təmin edərkən gəlirlilik

səviyyəsini təmin etmək üçün balanslaşdırılmış olmalıdır.

1.3. Sığorta təşkilatlarının investisiya fəaliyyətinin həyata keçirilməsində xarici təcrübə

İnkişaf etmiş sığorta bazarları olan ölkələrdə sığorta təşkilatları ən böyük investorlardan biri kimi dövlətin iqtisadi həyatında mühüm rol oynayır. Eyni zamanda, bir sıra xarici iqtisadçılar hətta sığorta şirkətlərini institusional investor kimi qiymətləndirirlər, onların ictimai istehsalda əsas funksiyası kimi kapitalın sığorta xidmətinin təqdim edilməsi yolu ilə səfərbər edilməsi önə çəkilir və əslində sığorta xidmətlərinin təmin edilməsi məsələsi ikinci dərəcəli funksiya kimi çıxış edir. Təsadüfi deyildir ki, sığorta şirkətinin maliyyə fəaliyyətinin nəticələrinə əsasən birbaşa sığorta fəaliyyətindən zərərlə ayrılması və bu zərərin investisiya əməliyyatları üzrə mənfəətin hesabına ödənilməsi təcrübəsinə beynəlxalq təcrübədə tez-tez rast gəlinir. Belə ki, məsələn, ABŞ-da son bir neçə onilliklərdə pul qənaətinin (yığılı) ən cəlbedici formalarından biri kimi əhalinin pul kütləsinin ən sabit formalarını təşkil edən əmanət depozitləri ilə yanaşı sığorta və pensiya fondlarına qoyulmuş investisiyalar da çıxış etməkdədir. [25, s.57]

Eyni zamanda, sığorta sistemi və pensiya fondları vasitəsilə kapitalın yığılması əmanətlərin yığılı işindən heç də aşağı deyildir və bəzi hallarda daha da üstünlük təşkil etməkdədir. Bundan əlavə, bu ölkədə pensiya fondlarının aktivlərinin təxminən 30-40% -i sığorta şirkətləri tərəfindən idarə olunur.

Bu prosesdə xüsusilə nəzərə çarpan məqam ondan ibarətdir ki, əməliyyatların əhəmiyyətli bir hissəsi 10 ildən 15 ilədək müddətə bağlanmış uzunmüddətli müqavilələrlə tənzimlənən həyat sığortasını əhatə edir. Bu cür əməliyyatlar, müqavilələrin bağlanması kollektiv formaları ilə birlikdə uzunmüddətli pul kapitalının geniş miqyasda yığılmasını təmin edir. Əhalinin və hüquqi şəxslərdən uzun müddət ərzində daxil olan sığorta haqları sığorta təşkilatlarının ehtiyatlarında cəmləşərək investisiyaların böyük bir hissəsinə çevrilən kapitalı təmsil edən istehsalın genişləndirilməsi prosesində əhəmiyyətli rol oynayır. Nəticədə, həyat sığortası

xidməti ilə şirkətlər iqtisadiyyatın uzunmüddətli maliyyələşdirilməsində aparıcı yerlərdən birini tutur və bu xidmət investisiya resurslarının səfərbər edilməsi üçün mühüm mexanizm hesab edilir. ABŞ-da uzunmüddətli kreditlərin təxminən 30% -i həyat sığortası şirkətlərindən gəlir.

Amerika bazarında sığorta təşkilatlarının investisiya siyasətində banklar, daşınmaz əmlak, sənaye sahələri, xidmətlər və s. üstünlük təşkil etməkdədir. Bu prosesdə sənaye sahələrinə uzunmüddətli investisiyaların yatırılması daha geniş hal almışdır.

Eyni zamanda sığorta şirkətlərini 15-20 il müddətinə sənaye investisiya kreditləri ilə təmin etmək təcrübəsi ABŞ-da geniş yayılmışdır. Bu, bank kreditləşməsi ilə müqayisədə sığorta təşkilatlarının qısa və ortamüddətli kreditləşdirilməsinin xüsusi rolunu müəyyən edir. Bəzi banklar və sığorta şirkətləri birgə olaraq kreditlər təklif edirlər: banklar hər hansı layihə üçün ilk 5 ili kredit təmin edir, növbəti 10 il üçün həmin layihə üzrə sığorta şirkətləri krediti təmin edir. Daha iri kredit layihələrinin maliyyələşdirilməsi üçün isə sığorta şirkətləri ya özləri, ya da banklarla korporasiya halında birləşirlər. Sığorta təşkilatları tərəfindən əsas maliyyə yatırımı neft, neft-kimya, neftayırma, elektron məhsulların istehsalı, maşınqayırma və s. sahələrdə daha aktiv müşahidə edilir.

ABŞ sığorta şirkətlərinin investisiya siyasətinin xüsusi istiqaməti böyük transmilli şirkətlərin qiymətli kağızlarına qoyulmuş investisiyalardır. Baxmayaraq ki, sığorta şirkətlərinin ümumi səhmləri bu cür korporasiyaların səhm kapitalının 10%-dən artıq olmur, lakin bəzi hallarda sığorta şirkətləri qarşı tərəfin səhm portfelinin 30% -nə nəzarət edirlər ki, bu da onların korporasiyalara effektiv nəzarət etməsinə imkan yaradır. Qiymətli kağızlara sahib olan sığorta şirkətlərinin bu fəaliyyəti müxtəlif şirkətlər vasitəsilə də korporasiyaların maliyyələşdirilməsi və ya idarə edilməsində iştirakı ilə tamamlanır.

Sığorta təşkilatları lizinq əməliyyatlarından da geniş şəkildə istifadə edirlər və onlar bu sahədə ixtisaslaşmış şirkətlərlə uğurlu rəqabət aparırlar. Daxili vəsait hesabına müxtəlif avadanlıqlar, elektron avadanlıqlar, nəqliyyat vasitələri və s.

alınaraq sığorta təşkilatları tərəfindən icarəyə verilir. ABŞ sığorta şirkətlərinin investisiyalarında əhəmiyyətli bir yeri də müxtəlif dövlət qiymətli kağızlarına sərmayənin qoyulması tutmaqdadır.

Sığorta xidmətlərinin inkişaf etmiş bazarları olan digər ölkələrdə sığorta təşkilatlarının investisiya fəaliyyəti daim artmaqdadır. Məsələn, Böyük Britaniya sığorta şirkətləri London Fond Birjasında qeydiyyatdan keçmiş bütün səhmdar cəmiyyətlərin səhm kapitalının 20 faizindən çoxuna sahibdirlər. Avropa, Yaponiya və ABŞ-ın sığorta şirkətləri iqtisadiyyatın müxtəlif sahələrinə yatırılan 4 trilyon dollar məbləğində ümumi vəsaiti idarə edirlər. Bu investisiyaların 80%-i uzunmüddətli həyat sığortası əməliyyatları ilə təmin olunur. Sığorta şirkətlərinin və pensiya fondlarının investisiyaları ABŞ iqtisadiyyatında olan bütün daxili investisiyaların 30%-ni təşkil edir. İnkişaf etmiş ölkələrin ümumi daxili məhsulunda yığılmış sığorta haqlarının payı 10% təşkil edir. Almaniyada sığorta şirkətlərinin investisiyaları iqtisadiyyatdakı bütün investisiyaların 25% -ni təşkil edir və onların gəlirləri sığortaçıların ümumi gəlirinin beşdə birini təşkil etməklə iqtisadi fəaliyyətlərində mühüm rol oynayır. İsveçrədə sığorta şirkətlərinin uğurlu biznes şərtlərindən biri kapital bazarında aktiv investisiya fəaliyyətidir. Sığorta şirkətlərinin bütün aktivlərinin yarıdan çoxu istiqrazlar və kreditlər şəklində yerləşdirilir. Yaponiyada uzunmüddətli strateji vəzifələrin həllinə yönəlmiş istehsalın inkişafında əhalinin pullarını cəlb etmək üçün müəyyən bir iqtisadi mexanizm mövcuddur. Investisiya fəaliyyətinin həyata keçirilməsində əhəmiyyətli üstünlükləri olan həyat sığortası xidmətləri göstərən şirkətlər bu ölkədə xüsusi rol oynayır.[25, s.35-41]

Xarici təcrübədə sığorta şirkətlərinin sərmayə strukturunu nəzərdən keçirdikdə aydın olur ki, bütün aktivlərin 5-10%-i yüksək qısa müddətli investisiyalara yönəldilmişdir, məsələn, qısamüddətli bank depozitləri, depozit sertifikatları, xəzinədarlıq istiqrazları və kommersiya istiqrazları. Orta və uzunmüddətli investisiyalar arasında isə sabit gəlirli qiymətli kağızlar, səhmlər, daşınmaz əmlak və ipoteka kreditləri əsas yer tutur.

Qeyd olunduğu kimi sığorta şirkətlərinin kapital yatırılmasında əsas sahə

olaraq sabit gəlirli qiymətli kağızlar çıxış edir. Bu, sığorta təşkilatlarının bütün investisiyalarının 50% -dən çoxunu təşkil edir. Eyni zamanda, bir çox xarici mütəxəssislər bu cür qiymətli kağızlara yatırılan vəsaitlərin sığorta şirkətləri üçün ən stabil sahə kimi daha da artırılmasının məqsədəuyğunluğuna meyllidirlər. Həqiqətən, sabit gəlirli qiymətli kağızlar etibarlı investisiya obyektini və sabit gəliri təmin edir və eyni zamanda, bir qayda olaraq, emitentin ödəmə müddəti ərzində bazar qiyməti ilə satıla bilər. Bu cür borclar həm dövlət, həm mərkəzi hökumət, həm yerli hakimiyyət orqanları, həm də kommersiya strukturları tərəfindən həyata keçirilir. Beynəlxalq təcrübədə dövlət müəssisələrinin qiymətli kağızları sabit gəlirli investisiyaların 50% -ə qədərini təşkil edir. Onlar müəyyən bir tarixdən sonra və ya müəyyən müddətdə ödəmə müddəti tətbiq olunan dövlət borcunu təmsil edirlər. Məsələn, hazırda İngiltərədə dövlətin buraxdığı və zəmanət verdiyi 80-dən çox növ qiymətli kağızlar var.

Özəl sektorda qiymətli kağızlar vasitəsilə investisiyalar əsasən üç növdə - imtiyazlı səhmlər, adi səhmlər və istiqrazlar hesabına həyata keçirilir. Səhmdar cəmiyyətlərinin istiqrazları sahibinə sabit gəlir verir və ləğv etmə halında isə şirkətin aktivlərinin satışından əldə olunan gəlirləri əldə etmək hüququna malik olur. İmtiyazlı səhmlər şirkətin maliyyə fəaliyyətindən asılı olmayaraq müəyyən bir gəlir verir. Adi səhmlərdəki investisiyaların sığorta təşkilatları üçün cəlbədiciliyi yüksək gəlirin çıxarılmasına, səhmdar cəmiyyətinə nəzarət etmək, həmçinin səhmləri bazar qiymətləri ilə satmağa imkan verir. Eyni zamanda adi səhmlər, məlum olduğu kimi, bazar şərtlərindəki dəyişikliklərə yüksək səviyyədə həssas olmasına baxmayaraq, sığorta şirkətləri, ümumiyyətlə, öz fondlarının bir hissəsini sənaye, nəqliyyat, ticarət və digər sahələrdə fəaliyyət göstərən şirkətlərin adi səhmlərinə yatırırırlar. Sığorta şirkətlərinin aktivlərinin təxminən 10% -i isə daşınmaz əmlaka yatırılır. Bu investisiyalar nisbətən aşağı likvidliyə malik uzunmüddətli investisiyaları təmsil edir, çünki onları münasib qiymətlərlə sürətlə reallaşdırmaq çətinidir və lizinqdən gəlirin əldə edilməsi üçün isə çox vaxt tələb olunur. Daşınmaz əmlakdan əldə edilən gəlir, adətən, səhmlərdən və digər qiymətli kağızlardan əldə edilən gəlirdən aşağıdır. Ancaq

bu cür investisiyaların müsbət bir xüsusiyyəti, bir qayda olaraq, inflyasiyaya qarşı etibarlı qorunmanın təmin edilməsidir. Sığorta şirkətləri gələcəkdə icarəyə veriləcək ofis obyektlərinə, mağazalara, sənaye müəssisələrinə, evlərə, kənd təsərrüfatı torpaqlarına və meşələrə məmnuniyyətlə investisiya edirlər. Daşınmaz əmlak üzrə kreditlərin verilməsi də sığorta şirkətləri arasında geniş yayılmışdır. Bu zaman kredit vermək üçün şərtlərdən biri, kredit verən sığorta şirkəti ilə sığorta müqavilələri bağlamaq tələbidir. Beləliklə, sığorta təşkilatları bu əməliyyatlar nəticəsində müştəri bazasını daha da genişləndirirlər. Bununla belə, qeyd olunduğu kimi, bu tipli investisiyalar, eləcə də daşınmaz əmlaka qoyulan investisiyalar aşağı likvidlidir və uzunmüddətli xarakter daşıyır, buna görə də artıq beynəlxalq təcrübədə sığorta təşkilatlarının aktivlərinin strukturunda ipoteka kreditlərinin payının nəzərəcarpacaq dərəcədə azaldılması istiqamətində davamlı meyl müşahidə olunmaqdadır. Sığorta təşkilatlarının təcrübəsində bir investisiya növü də sənət əsərlərinin, antikvarların, kolleksiyaların və s. alınması ilə bağlıdır. Bununla belə, bu cür investisiyalar sabit bir mənfəət gətirmir və onların gəlirləri yalnız bu əşyaların qiymətlərinin artmasından asılı olduğuna görə o qədər də geniş yayılmamışdır.

Hər bir sığorta şirkəti öz investisiya siyasətini formalaşdırır və bu siyasət onun yerinə yetirdiyi sığorta əməliyyatlarının növlərinə, resursların yığılmasının vaxtından və məbləğindən asılıdır. Həyat sığortası xidməti təqdim edən şirkətlərlə digər sığorta növləri ilə məşğul olan şirkətlərin investisiyalarının strukturu əhəmiyyətli dərəcədə fərqlənir. Birinci halda sığorta təşkilatları müvəqqəti olaraq uzunmüddətli və davamlı maliyyə resurslarına malik olurlar və bu, investisiyaların rentabelliyinə daha çox inam yaradır. Digər halda, riskli sığorta növləri (məsələn avtomobil sığortası) ilə məşğul olan digər sığorta şirkətləri üçün aktivlərin likvidliyi məsələsi sual doğurur. Bu səbəbdən, daşınmaz əmlaka, ipoteka kreditinə və adi səhmlərə investisiyalar həyat sığortası xidməti üzrə sığorta şirkətlərinin investisiya ehtiyatları strukturunda nisbətən böyük paya sahibdir. Digər sığorta növləri üzrə investisiya ehtiyatlarının böyük hissəsi sabit gəlir əldə edən investisiyalar hesabına, o cümlədən hökumət qiymətli kağızları hesabına əldə edilir.

İnkişaf etmiş ölkələrdə sığorta şirkətlərinin investisiyalarına nəzərə salsaq, təxminən qeyd olunan rəqəmlərlə xarakterizə olunan vəziyyəti müşahidə etmək olar: sabit gəlirli qiymətli kağızlar və kreditlər bütün investisiyaların təxminən 60% -ni, səhmlər üzrə - təxminən 20%, əmlak - 10%, digər investisiyalar - 10%.

Eyni zamanda, sığorta şirkətlərinin öhdəlikləri yerinə yetirə bilməməsinin qarşısını almaqla sığorta bazarının sabitliyini təmin etmək və sığortaçıları zərərlərdən qoruya bilmək üçün bir çox ölkələrdə investisiya fəaliyyətinə olduqca ciddi dövlət nəzarəti mövcuddur: müxtəlif müəssisələrdə investisiyaların həcminə dair standartlar, sığorta şirkətlərinin fəaliyyətinə dair tələblər, bəzi investisiyaların qadağan edilməsi kimi təcrübə mövcuddur. Məsələn, Avropa İttifaqının direktivlərinə əsasən Avropa İttifaqı ölkələrinin sığorta şirkətləri üçün sığorta ehtiyatlarının aşağıdakı nisbətə investisiyaya yerləşdirilməsini nəzərdə tutur: Daşınmaz əmlaka qoyulan investisiyalar - 10% -dən artıq olmamaqla, iştirak payları və zəmanətli kreditlər üzrə investisiyalar - investisiyaların hər bir növü üzrə ehtiyatların 10% -dən artıq olmamaqla, təmin edilməmiş kreditlərə qoyulan investisiyalar - hər növ üzrə hər birinə görə 5% -dən çox olmamaqla, sövdələşməmiş səhmlərə investisiyalar - investisiya məbləğinin 10% -dən artıq olmamaqla.

FƏSİL 2. Sığorta təşkilatlarının investisiya fəaliyyətinin təhlili və qiymətləndirilməsi

2.1. Azərbaycanın müasir sığorta bazarının təhlili

Ölkəmizdə milli sığorta sisteminin formalaşması prosesi müstəqilliyin ilk dövrünə təsadüf etməsinə baxmayaraq, sığortanın yaranması dövrü 19-cu əsrin sonuna təsadüf edir. Məhz həmin dövrdən başlayaraq Azərbaycanda sənaye dövrü başlamış və neft, gəmiçilik, yükdaşıma şirkətləri meydana gəlmiş, bunun nəticəsində Azərbaycanın neft sənayesinə xarici investisiyaların axını ilə sığorta sisteminin də öz növbəsində inkişafı prosesi baş vermişdir. Bu dövrdə iri sənaye investorlarının qarşılıqlı sığortası, vətəndaşların şəxsi əmlakının sığortası, yanğından sığorta sahələri geniş vüsət almağa başlamışdır.

Sovet hakimiyyəti dövründə isə vətəndaşlara təqdim edilən sığorta xidmətləri məhdud xarakterə malik idi, bir sözlə sığorta dövlət sosial təminat sisteminə əlavə olaraq fəaliyyət göstərən sahə idi. 80-ci illərin sonuna qədər ölkədə sığorta sistemi 2 sığorta təşkilatının - Azərbaycan Respublikasının Dövlət Sığorta Şirkətinin və SSRİ-nin xarici dövlət sığorta təşkilatının Bakı şəhərindəki filialının inhisarında olmuş, bu təşkilatların fəaliyyət bölgüsü isə müvafiq qanunvericilik aktları ilə müəyyən edilmişdir. 1988-ci ildə “SSRİ-də Kooperasiya haqqında” qanun qəbul edilməklə kooperativlərə və onların ittifaqlarına kooperativ sığorta təşkilatları təsis etməyə, sığorta qaydalarını və növlərini müəyyənləşdirməyə icazə verildi. Bu qanundan sonra ölkədə kommertiya sığorta təşkilatları və səhmdar cəmiyyətləri meydana çıxmağa başladı. Artıq 1991-ci ildə Respublikada 62 sığorta təşkilatı, o cümlədən 53 milli, 9 müştərək sığorta agentli fəaliyyət göstərirdi. Təsis edilmiş bir çox kommertiya sığorta şirkətləri bazarda etimad qazana bilmədiyinə görə, onların 33-ü iflasa uğrayaraq öz fəaliyyətini dayandırmalı olmuşdur.

Ölkəmizdə sığorta işinin sərbəst inkişafı 1990-cı ildən sonra başlamışdır. 1991-ci ildə Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti yanında Dövlət Sığorta Nəzarəti yaradılmışdır. Bundan sonra Azərbaycanda milli sığorta bazarı 1992-ci ilin əvvəlindən etibarən formalaşmağa başladı. Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi

1993-cü ilin yanvar ayında "Sığorta haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanununu qəbul etmişdir. Bu qanunun tələblərini yerinə yetirmək üçün sığorta fəaliyyətinin inkişafına təkan verən müxtəlif növ hüquqi və normativ sənədlər hazırlanmış, bu da sığorta xidmətlərinin həcminin artmasına və sığorta təşkilatlarının maliyyə sabitliyinin artmasına səbəb olmuşdur.

1993-cü ildə ölkəmizdə Sığorta Cəmiyyətləri İttifaqı təsis edildi və ölkədə sığorta təşkilatlarının maraqlarını müdafiə etmək, sığorta bazarının inkişafına köməklik göstərmək, onların bir-biri ilə qarşılıqlı fəaliyyətlərini əlaqələndirmək, dövlət, beynəlxalq və digər təşkilatlarla münasibətlərdə öz üzvlərinin maraqlarını müdafiə etmək məqsədlərini qarşıya qoymuşdur. Məhz Sığortaçılar İttifaqı və Dövlət Sığorta Nəzarəti ölkədə sığorta sahəsinə dair normativ-hüquqi aktları birgə hazırlayırdılar. 1996-cı ildə sığorta sferasında tənzimləyən bir sıra qanunlar, "Azərbaycan Respublikasında nəqliyyat vasitəsi sahiblərinin mülki məsuliyyətinin icbari sığortası haqqında", 1997-ci ildə "Hərbi qulluqçuların dövlət icbari şəxsi sığortası haqqında" qanunlar qəbul olunmuşdur. Artıq 1993-cü ildən başlayaraq Dövlət sığorta şirkətləri ilə bərabər özəl sığorta şirkətləri də yaranmağa başladı.

Sığorta bazarının yaradılması istiqamətində atılan addımlar ölkədə sığorta işinin inkişafı üçün maliyyə-iqtisadi, tənzimləyici və hüquqi bazanın yaradılması, iqtisadi sabitliyin və milli iqtisadi təhlükəsizliyin mühüm amillərindən biri kimi sığortanın rolunun artırılması, mövcud qanunvericiliyin tələblərinə cavab verən, sığorta bazarının fəaliyyətinə nəzarət edən dövlət sisteminin yaradılması ilə müşayiət edilir. Hal-hazırda Azərbaycan Respublikasının ərazisində sığorta fəaliyyətinə nəzarət Maliyyə Bazarlarına Nəzarət Palatası vasitəsi ilə həyata keçirilir. 2001-ci ilədək sığorta fəaliyyətinə dövlət nəzarəti Nazirlər Kabineti nəzdində 1991-ci ildə yaradılan Dövlət Sığorta Nəzarəti tərəfindən həyata keçirilmişdir. Daha sonra Maliyyə Nazirliyi bu sahəyə nəzarət edən orqan kimi müəyyən edilmişdir.

Ölkədə təkrar sığortanın tətbiq edilməsi və inkişafı, Avropa İqtisadi İttifaqına inteqrasiya məsələləri qüvvədə olan sığorta qanunvericiliyinin təkmilləşdirilməsini tələb edir. Bu səbəbdən 1999-cu ilin 25 iyununda Azərbaycan Respublikasının

“Sığorta haqqında” qanunu yenilənərək müasir tələblərə uyğun qanun qəbul edildi. Ölkədə sığorta sahəsinin dünya standartlarına uyğun şəkildə qurulması, sığorta münasibətlərinin tənzimlənməsi və təkmilləşdirilməsi sahəsində hüquqi bazanın əsasını təşkil edən qanun sığorta sisteminin inkişaf etdirilməsi və rəqabətə davamlı şəkildə inkişaf etdirilməsi, sığorta tərəflərinin hüquq və maraqlarının müdafiəsi, sığorta təşkilatlarının maliyyə dayaqlarının gücləndirilməsini, sığorta müqavilələri üzrə münasibətlərin tənzimlənməsini, sığorta sektorunda aidiyyəti dövlət qurumlarının səlahiyyətlərinin müəyyənləşdirilməsini nəzərdə tutur.

Ölkəmiz müstəqillik əldə etdikdən sonra ölkədə iqtisadiyyatın bütün sahələrində olduğu kimi maliyyə sahəsinin və onun tərkibində əhəmiyyətli yerlərdən birini tutan sığorta sektorunun yenidən formalaşdırılması prosesi başlandı. Qanunvericilikdə aparılan islahatlar, xüsusilə icbari sığorta sahəsində yeni mexanizmlər sığorta bazarında artımı təmin etmiş oldu. Sığorta bazarında son vacib mərhələ 2011-ci ildən başlayaraq sığorta bazarının həyat və qeyri-həyat siniflərinə ayrılması və bir çox liberal xarakterli qanunvericilik aktlarının qəbul edilməsi ilə başladı.

Azərbaycanda 2011-2017-ci illər ərzində sığorta bazarının həcmində artmasını aşağıdakı cədvəldən görmək mümkündür:

Cədvəl 2.1 Sığorta bazarının dinamikası [36]

İllər	Ümumi sığorta bazarı üzrə yığılmış sığorta haqları, (mln manatla)	Əvvəlki ilə nisbətən, (faizlə)
2011	213,0	136,9%
2012	342,5	160,8%
2013	405,7	118,5%
2014	429,2	105,8%
2015	442,9	103,2%
2016	486,1	109,8%
2017	556,9	114,6%

Cədvəldən görüldüyü kimi, son on il ərzində sığorta bazarının həcmi 3,8 dəfə artaraq 556,9 milyon manata, bağlanmış müqavilələrin sayı isə 6 dəfə artaraq 1,2

milyona çatmışdır. Eyni zamanda sığorta ödənişləri təxminən 3,3 dəfə artaraq 257,1 milyon manat səviyyəsinə çatmışdır. Qeyd olunan müddət ərzində sığortaçıların ümumi kapitalının həcmi 20 dəfə artaraq 343,44 milyon manat olmuşdur. Sığorta haqlarının hazırda adambaşına düşən həcmi isə 43 manata bərabərdir. Bu sığorta bazarının inkişaf göstəricisi kimi qəbul olunur [36].

Diaqram 2.1 2011-2017-ci illər üzrə yığılan sığorta haqlarının dinamikası [36]



Diaqramdan göründüyü kimi, sığorta sektoru neft qiymətlərinin aşağı düşməsi fonunda 2015-2016-cı illərdə müşahidə edilən qlobal maliyyə böhranı sığorta bazarının inkişaf sürətinə təsir göstərsə də sığorta haqlarının miqdarında azalmanın olmaması ölkəmizdə sığorta sisteminin inkişafından danışmağa imkan verir. Həmin illərdə artım 2-3% təşkil etməsinə baxmayaraq sonrakı ildə artım 15% səviyyəsində olmuşdur.

Sığorta bazarının əhəmiyyətli makroiqtisadi göstəricisi yığılan ümumi sığorta haqlarının ölkənin Ümumi Daxili Məhsulunda xüsusi çəkisidir ki, bu sahədə də

inkişaf dinamikasını görürük – son 6 il ərzində artım 0,4% təşkil edərək 0,8% səviyyəsinə çatmışdır.

Cədvəl 2.2 Sığorta haqlarının ÜDM-də çəkisi [36]

İllər	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Ümumi Sığorta Haqlarının ÜDM-də xüsusi çəkisi (%)	0,4%	0,6%	0,7%	0,7%	0,8%	0,8%	0,8%

Azərbaycanın sığorta bazarının tendensiyaları beynəlxalq sığorta təcrübəsindən fərqlənir. Sığorta məhsullarının həcmində qeyri-həyat sığortasının aparıcı yerə malik olması ölkənin sığorta bazarını xarakterizə edir. Ötən illər üzrə bu sığorta məhsulu sığorta haqlarının 87-92%-nə çatır. Ümumi sığorta müqaviləsində həyat sığortasının payı isə 5% -dən yüksək deyil [33]. İnkişaf etmiş sığorta bazarlarında isə bazarın 55-60%-i həyat sığortası hesabına formalaşır [15, s.27].

Dünyada həyat sığortasının bütün növləri yığım xarakteri daşımaqla, vətəndaşların maliyyə vəziyyətinin yaxşılaşdırılmasına xidmət edən sığorta kateqoriyası hesab edilməkdədir. Lakin, qısa müddət ərzində sığorta bazarının inkişafı asan bir proses kimi baş verməmişdir. 1993-cü ildə sığorta haqlarının təxminən 10% -i kredit sığortasının ödənilməməsi ilə bağlı məsuliyyət sığortasına qoyulmuşdur, beləliklə şübhəli və etibarsız ticarət əməliyyatları üçün əhəmiyyətli vəsait əldə olunmasına icazə verildi. Sığorta haqlarının strukturunda əhəmiyyətli bir dəyişiklik yaxın keçmişdə meydana gəldi, belə ki, sığorta qayıdışlarının payı əhəmiyyətli dərəcədə azaldı və klassik sığorta növləri istehsal olunan malların qiyməti üzrə sığorta dəyərinin təsnif edilə bilməməsi səbəbindən tam inkişaf edə bilmədi. Nəticədə, sığorta şirkətlərinin ümumi mənfəəti demək olar ki, dəyişməz qalmışdır və məcmu zərər iki dəfə artmışdır. Hazırkı vəziyyət sığortaçıları icbari sığorta proqramlarında iştirakını genişləndirməyə məcbur edir. İcbari sığortanın ümumi payı, sığorta ödənişlərinin həcmnin 40% -dən çoxunu təşkil etməkdədir [32].

Azərbaycan sığorta bazarının mövcud vəziyyəti onu xarakterizə edən müəyyən göstəricilərin köməyi ilə müəyyənləşdirilə bilər. Ən mühüm kəmiyyət göstəricisi sığorta şirkətlərinin sayıdır. Bu gün Azərbaycan sığorta bazarı onların sayının kəskin azalması ilə xarakterizə olunur. Sığorta bazarının vəziyyətini xarakterizə edən növbəti göstərici sığorta şirkətlərinin ümumi aktivlərinin ölçüsüdür. Bu göstəriciyə görə Azərbaycanın sığorta bazarı son dərəcə müxtəlifdir. Nizamnamə və ehtiyat kapitaların ölçülərinin nisbəti sığorta bazarının aşağı həcminə səbəb olur. İnkişaf etmiş sığorta bazarına malik ölkələrdə vəziyyəti təhlil edərək sığorta bazarının həcmi barədə daha aydın təsəvvürə malik olmaq olar. Məsələn, ABŞ üçün orta sığorta haqqı adambaşına 2000 dollar, İsveçrə üçün 3000, Yaponiyaya 4500, Rusiya üçün 40 dollar, ölkəmiz üçün isə 25 dollardır [27]. Bu gün bütün yerli sığorta şirkətlərinin ümumi kapitalının həcmi ABŞ-ın bir və ya iki səhmdar sığorta şirkəti ilə eyni göstəriciyə bərabərdir.

Yuxarıda göstəriləni kimi, daxili sığorta bazarı ilə xaricdəki sığorta əməliyyatlarının miqyası və məzmunu müqayisə edilə bilməz. Vətəndaşların sığorta xərclərini müqayisə etsək məsələn, Avstraliyalılar gəlirlərinin təxminən 10%-ni sığorta haqqına sərf edirlər, amerikalılar isə 15%-dən çox vəsait xərcləyirlər. Azərbaycanlılar könüllü sığorta üzrə orta hesabla təxminən 2 dollar xərcləyirsə, inkişaf etmiş ölkələrdə bu rəqəm 500 ABŞ dollarından 2500 ABŞ dollarına qədərdir [15, s.27]

Sığorta bazarının qiymətləndirilməsi üçün nisbi göstəricilər də xüsusi olaraq vacibdir. Birinci göstərici ümumi sığorta mükafatının ümumi daxili məhsula nisbətini əks etdirən göstəricidir. Müqayisə üçün, inkişaf etmiş ölkələrdə ümumi sığorta mükafatının ÜDM-də payı 8-10% təşkil edir və bu göstərici ölkəmiz üçün 10 dəfə azdır [35]. Beləliklə, sığorta sənayesinin kəmiyyət və keyfiyyət göstəricilərini qiymətləndirməklə müəyyən nəticəyə gəlmək mümkündür: Azərbaycanın sığorta bazarı tam olaraq təkmilləşməyib və inkişafının ilkin mərhələsindədir, eyni zamanda onun inkişafı üçün böyük imkanlar vardır. Qeyd edək ki, uzunmüddətli həyat sığortasını inkişaf etdirmək üçün ciddi dövlət dəstəyinə ehtiyac vardır. Həqiqi yaşayış

qiyməti ilə dövlət təqaüdünün həcmi arasındakı ziddiyyəti nəzərə alsaq bu problem daha da aktuallaşır. Pensiya sığortasının həyata keçirilməsi ilə sığorta təşkilatları fərdi pensiya təminatı prinsipini maksimum dərəcədə həyata keçirmiş olurlar. Azərbaycan sığorta bazarının problemlərindən biri də onun infrastrukturun regional səviyyədə inkişaf etməməsi ilə bağlıdır: sığorta brokerləri və agentləri, qiymətləndiricilər, mütəxəssislər, aktuarlar və sığorta personalının hazırlanması, sığorta şirkətləri üzrə liderlər yalnız paytaxtda cəmləşmişdir.

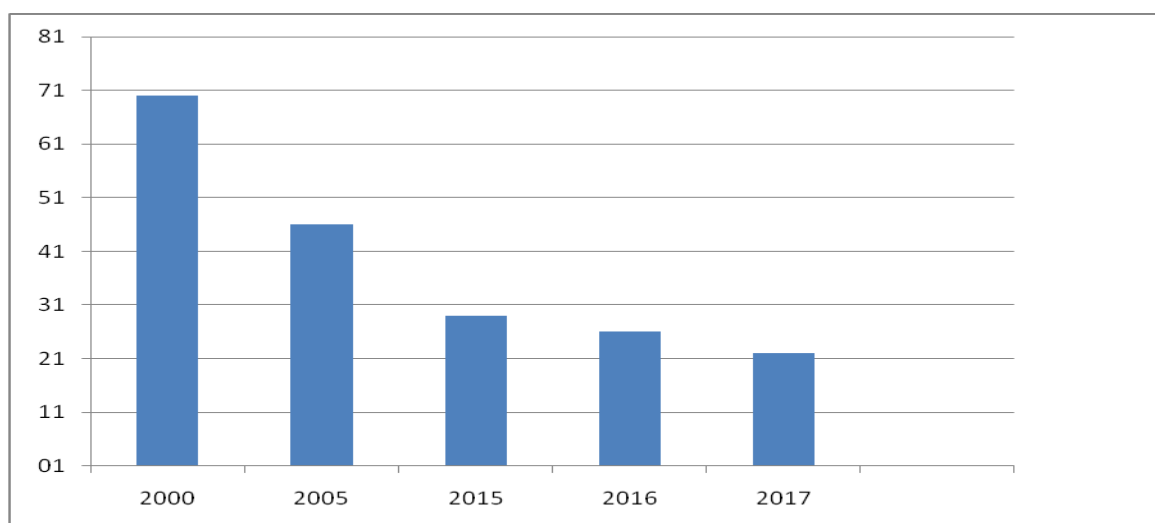
Daxili sığorta bazarının növbəti problemlə məsələsi, isə təklif olunan xidmətlərin çatışmazlığıdır. Bu gün Azərbaycan sığortaçıları 30-40-dan çox sığorta məhsulunu təmin edir, inkişaf etmiş ölkələrdə isə sığorta xidmətlərinin siyahısı 300-dən çox müxtəlif növdən ibarətdir [33]. Ölkənin iqtisadiyyatının xüsusiyyətlərinə görə demək olar ki, bir çox ölkələrdə prioritet və populyar olan uzunmüddətli qənaət proqramları yoxdur.

ABŞ dollarının məzənnəsinin manata nisbətən böyüməsinə uyğun olaraq sığorta təşkilatlarının manat aktivlərinin real dəyəri də azalır. Xüsusilə də bu amil xarici valyuta ilə sığorta əməliyyatları həyata keçirən sığorta şirkətlərinə mənfi təsir göstərmişdir - potensial olaraq, bu, dollar səviyyəsinə görə 3 dəfədən artıq ödəniş səviyyəsinin artması deməkdir. Sığorta təşkilatlarının ödəmə qabiliyyətinin azalması, sığorta ödənişlərinin həyata keçirilməsində gecikmələr, Azərbaycan şirkətləri arasında təkrar sığorta əməliyyatlarında çətinliklər nəticə etibarilə vəziyyəti daha da çətinləşdirmişdir. Bu ölkə daxilində təkrarsığortaya etimadın olmaması və xarici təkrarsığorta həcmində kəskin artması tendensiyasına gətirib çıxara bilər. İnflyasiya şəraiti sığorta haqlarının daha da yüksəlməsinə gətirib çıxardı. Böhran hadisələri, nizamnamə kapitalının artırılması tələbi sığorta təşkilatlarının sayının daha da azalmasına gətirib çıxarır.

Sığorta kapitalının birləşməsi - bazarın tələblərinə uyğun gəlməyən şirkətlərin bir hissəsi daha güclü sığorta qruplarına qoşulmaq məcburiyyətində qalırlar. Hökumət sığorta şirkətləri üçün nizamnamə kapitalının artırılması üçün mərhələli plan qəbul etmişdir. Bu proses ilk mərhələdə 1 yanvar 2002-ci il tarixində başlamış

və 2014-cü il aprelin 1-dək davam etmişdir ki, əməliyyat şirkətləri üçün minimum normativ kapital tələbi 5,5 milyon manat (təqribən 5,0 milyon ABŞ dolları) təşkil etmişdir. Bu qərarın qəbul edilməsindən əvvəl sığorta şirkətləri üçün minimal normativ kapital tələbi 500 min manat idi (400 min ABŞ dolları). Birinci mərhələdə (01.10.2002) sığorta şirkətləri nizamnamə kapitalını 1,0 milyon AZN-ə (800 min ABŞ dolları) qədər artırmalı idi. Qərarın qəbul edilməsi zamanı Azərbaycanda fəaliyyət göstərən 39 sığorta şirkətinin nizamnamə kapitalı 500 min AZN-dən az olan 17 şirkət var idi. 8 şirkət kapitalın artırılması tələbini yerinə yetirməkdə çətinlik çəkdiyindən Maliyyə Nazirliyi bu sığorta şirkətlərinin lisenziyasını dayandırmağa qərar vermişdi. Eyni zamanda lisenziyanın dayandırılması bu şirkətlərin fəaliyyətlərini tamamilə dayandırılması anlamına gəlmirdi. Nizamnamə kapitalının minimum tələbinin artması sığorta şirkətlərinin maliyyə sabitliyini yaxşılaşdırmağa yönəlmiş, yerli sığorta bazarında mühüm rol oynamayan təşkilatların sığorta bazarından çıxmasına gətirib çıxarmışdır. Buna görə də, bu cür addımlar sığorta şirkətlərinin sayının azaldılmasına yönələn süni metod hesab edilməməlidir. Diaqram 2.2-dən də görüldüyü kimi bu tədbirlər sığorta bazarı iştirakçılarının sayını əhəmiyyətli dərəcədə azaltmışdır.

Diaqram 2.2 Azərbaycanda sığorta şirkətlərinin sayının dinamikası (2000-2017-ci illər) [36]



İkinci mərhələ də sığorta şirkətlərinin sayının azaldılmasına gətirib çıxardı. 2015-ci il yanvarın 1-nə olan vəziyyətə əsasən, ümumi sığorta şirkətlərinin fəaliyyətinin nizamnamə kapitalı 5,5 milyon manat təşkil edirdi. (ümumi kapital təxminən 5 milyon ABŞ dollar) və bununla da sığorta bazarları iştirakçılarının sayının təxminən 27 olacağı proqnozlaşdırılmışdır. Beləliklə, 2008-ci ilin birinci yarısında qanunverici bazanın təkmilləşdirilməsi, zəif, aşağı kapitallaşdırılmış şirkətlər hesabına sığorta təşkilatlarının sayının azaldılması, mövcud şirkətlərin kapitallaşdırılmasını artırmaq və onların aktivlərinin keyfiyyətini artırmaq üçün işlər görülmüşdür. Belə ki, 2005-ci ildə sığorta şirkətlərinin sayı 30 idisə, 2014-cü ilin sonuna qədər onların sayı 27-ə qədər azalmışdır. Bunlardan 3-ü Azərbaycan sığorta bazarı üçün tələblərin artması ilə əlaqədar irəli sürülən təkliflərə baxmayaraq xarici kapitalın iştirakı ilə sığorta bazarında öz mövqeyini qoruyub saxlamışdır.

Ölkənin sığorta bazarında son illərdə ciddi islahatlar aparılmış, bu da onun inkişafına yardım etmişdir. Bununla yanaşı, 2014-cü ilin mart ayının sonlarında Azərbaycan Mərkəzi Bankı tərəfindən təsdiqlənmiş kredit risklərinin tənzimlənməsi qaydaları avtomobil sığortası satışının həcmi təmin edən avtokreditlərin verilməsini faktiki olaraq dayandırmışdır. Ancaq bu müvəqqəti bir hadisə idi və avtomobil sığortası bazarında yenidən canlanma müşahidə edildi.

Həyat sığortası şirkətləri üçün 2017-ci il yanvarın əvvəlinə qədər kapital tələbi mərhələli şəkildə 5 dəfə - 10 milyon manatadək artırılması həyata keçirilmişdir. 2015-ci il yanvarın 1-nə olan məlumata görə, Azərbaycanın həyat sığortası şirkətlərinin ümumi kapitalının minimal həcmi 6,5 milyon manat, 2016-cı il yanvarın 1-dən səkkiz milyon manat, 2017-ci il yanvarın 1-dən isə 10 milyon manat olmalıdır. Eyni səviyyədə (10 milyon manat) yeni həyat sığortası şirkətlərinin ümumi kapitalının minimum məbləği formalaşmalıdır. Maliyyə Nazirliyi həm də təkrar sığorta şirkətlərinin sərmayəsinin minimum məbləğinin tələbini iki dəfə artırdı - 10 milyondan 20 milyon manatadək. Bazarın təkmilləşdirilməsi ilə 2014-cü ildə Azərbaycanda dörd sığorta şirkətinin - Royal Sığorta, Günay Sığorta, Era Trans

Sığorta və Başak İnam Sığorta Şirkətinin lisenziyaları kapitalizasiya tələblərinə cavab vermədiyindən dayandırıldı.

Sığorta üzrə son vaxtlar qəbul edilmiş sənədlər müəyyən növlər üzrə icbari sığorta növlərinin inkişaf edəcəyini müəyyənləşdirməyə imkan verir. Bunlara qanunun qüvvəsi ilə icra edilən sığorta (məcburi) növləri daxildir. Hazırda tətbiq olunan icbari sığorta növləri sənişinlərin icbari sığortası, təhlükəli istehsal sahələrində fəaliyyət göstərən təşkilatların vətəndaş məsuliyyətinin sığortası və sairidir. Sənişin daşınması üçün sənişinlərin icbari sığortası təmin edilir.

2.2. Sığorta təşkilatlarının maliyyə fəaliyyətinin nəticələri və investisiya siyasətləri

Sığorta bazarının inkişafı digər iqtisadi subyektlərdən, xüsusilə bank və maliyyə sektorunun vəziyyətindən, şirkətin maliyyə sabitliyindən, eləcə də insanların maddi vəziyyətindən əsaslı dərəcədə asılıdır. Bu baxımdan sığorta bazarı iqtisadiyyatda baş verən proseslərin bir növ əhvali - ruhiyyəsinin göstəricisi kimi çıxış edir. Bu baxımdan iqtisadi proseslər fonunda sığorta sisteminin inkişaf etməsinə mənfi təsir göstərən bir neçə amili nəzərdən keçirmək olar ki, bu amillər sığorta təşkilatlarının maliyyə göstəricilərinə neqativ təsir göstərir:

1. Ölkənin mövcud sosial-iqtisadi durumu;
2. Sığorta sistemini tənzimləyən qanunvericilikdə boşluqların olması;
3. Sığorta sektorunda olan inhisar meyllərinin davam etməsi;
4. Dövlət tərəfindən sığorta sektorunda xarici investisiyaların qoyuluşuna tətbiq edilən məhdudiyyətlər;
5. Ayrı-ayrı sığorta təşkilatlarının maliyyə təminatında banklardan asılılığın olması;
6. Cəmiyyətdə sığorta şirkətlərinə olan inamsız münasibət.

Qeyd olunan amillər içərisində bu gün aktualıq kəsb edən məsələlərdən biri də sığorta sisteminin inkişafına mane olan səbəblərdən biri kimi bu sahədə inhisar meyllərinin olmasıdır. Sığorta bazarında inhisar meyllərinin mövcudluğu müxtəlif sığorta xidmətlərinin təqdim edilməsinə, sığorta məhsulları üzrə keyfiyyət göstəricilərinin artmasına, sağlam rəqabət mühitinin formalaşmasına, sığorta bazarında subyektlərin sayının artmasına maneə yaradır və eyni zamanda inhisarçı şirkətlər tərəfindən bilərəkdən qiymətlərin endirilməsi nəticəsində digər sığorta təşkilatları bazarda sıxışdırılır. Məsələn, bir çox dövlət strukturlarında çalışanların icbari sığortası «Azərsığorta» Dövlət Şirkəti vasitəsilə həyata keçirilir. Sığorta sektorunun inkişafına maneə yaradan əsas səbəblərdən biri də vətəndaşların sığorta biliklərinin səviyyəsinin aşağı olması çıxış edir. Əhalinin sığorta məhsulları, onların mahiyyəti barədə məlumatsızlığı sığorta bazarının inkişaf etməsinə mənfi təsir göstərən amillərdən biridir. Çox az sayda insan vardır ki, sığorta şirkətləri ilə

müqavilə imzalayan zaman sığorta müqaviləsinin mətni ilə tanış olur və bu səbəbdən müqavilə üzrə daşdıqları hüquq və vəzifələrdən məlumatlı olurlar. Cəmiyyətdə sığorta məhsullarına dair bilgilərin olmamasında tək cə əhalinin sığortaya maraq göstərməməsi deyil, daha çox sığorta sektorunun maarifləndirmə kampaniyaları həyata keçirməməsi böyük rol oynayır. Təəssüf ki, sığorta şirkətləri reklam fəaliyyəti ilə müqayisədə öz müştərilərinə sığorta məhsulları barədə məlumat vermək fəaliyyətinə çox az diqqət edir, bu istiqamətdə nisbətən az maddi resurslar ayırırlar. Məhz bu səbəbdən Azərbaycanda könüllü surətdə hər hansı bir sığorta məhsuluna müraciət edən çox az sayda vətəndaşa rast gəlmək mümkündür. Ölkəmizdə bir qayda olaraq, sığorta şirkətlərinin könüllü məhsulları üzrə müştəri bazarını bir qayda olaraq banklar təşkil edir. Eyni zamanda sığorta bazarlarında icbari pensiya, icbari tibbi və işəgötürənin mülki məsuliyyətinin icbari sığortalarını dövlət sektoru ilə bərabər, həyat sığortası üzrə ixtisaslaşan sığorta təşkilatları da həyata keçirir ki, bu da həmin şirkətlərin sığorta bazarında yüksək paya sahib olmasını şərtləndirir. Ölkəmizdə icbari pensiya sığortası məhz dövlət tərəfindən reallaşdırılır. Həmçinin bir məsələni də xüsusi nəzərə almaq lazımdır ki, bu gün sığorta bazarında həyat sığortası üzrə xidmətləri göstərən sığorta şirkətlərinin texniki imkanları bu növ sığorta məhsulunu reallaşdırmaq üçün qənaətbəxş hesab edilə bilməz. Əvvəlki fəsildə də qeyd olunduğu kimi beynəlxalq təcrübədə həyat sığortası üzrə bağlanmış müqavilələrinin mühüm xüsusiyyəti onların uzun müddətli olmasıdır. Respublikamızın sığorta bazarında isə bağlanmış həyat sığortası üzrə müqavilələrdə nəzərdə tutulan öhdəliklər bir qayda olaraq qısamüddətli öhdəliklərdir. Yenə də bu problemin əsas səbəbi cəmiyyətdə uzun müddətli həyat sığortası məhsullarına inamın olmamasıdır. Bu inamın formalaşmasında Sovet dövründə bağlanmış uzun müddətli həyat sığortası müqavilələri üzrə öhdəliklərin bir çox hallarda icra edilməməsi, inkişaf etmiş ölkələrdə olduğu kimi həyat sığortası məhsulunu təklif edən şirkətlərin güclü maliyyə dayaqlarına və güclü bazar strategiyasına malik olmaması, sığorta bazarı iştirakçılarının əhaliyə cəlbedici və keyfiyyətli həyat sığortası məhsulları təklif edə bilməməsi əhəmiyyətli rol oynamışdır. Bu sahədə əsas faktorlardan biri isə bazarda

yığım funksiyasını yerinə yetirən investisiya alətlərinin strukturunun və keyfiyyətinin müasir tələblərə cavab verməməsidir. Respublikamızda bir qayda olaraq, sığorta tarifləri (avtomobil sığortası istisna olmaqla) MDB regionunda belə qonşu ölkələrlə müqayisədə aşağı olması ilə səciyyəvidir.

Məlumdur ki, sığorta bazarının inkişaf etməsində sığorta tariflərinin böyük əhəmiyyəti vardır və sığorta fəaliyyətinin uğurlu olması sığorta tarifi dərəcələrinin hansı səviyyədə və necə tətbiq edilməsindən birbaşa asılıdır. Beləliklə, həyat sığortası məhsullarında tətbiq edilən sığorta haqlarının aşağı olması nəticə etibarilə sığorta təşkilatlarının maliyyə dayaqlarını zəiflədir. Bu problemin nəticəsi olaraq sığorta təşkilatları həyat sığortası məhsulu ilə bağlı müraciət edən iri şirkətlərin müraciətlərinə tam cavab vermək iqtidarında olmurlar. Sığorta bazarında mövcud tendensiyalardan biri də hər hansı sığorta hadisəsi qiymətləndirilərkən sığorta təşkilatları tərəfindən sığorta ödənişinin aşağı olaraq qeyd olunmasıdır. Bunun əsas səbəbi isə sığorta qanunvericiliyinə əsasən sığorta təşkilatlarının bağladığı bir sığorta müqaviləsinin dəyəri həmin şirkətin nizamnamə kapitalının həcmi ilə məhdudlaşmaqdadır. Bütün bu amillər ölkəmizdə sığorta şirkətlərinin maliyyə vəziyyətinə mənfi təsir göstərir. Bununla belə 2017-ci il Azərbaycanın sığorta bazarı üçün böyük əhəmiyyət kəsb etmişdir. Azərbaycanın sığorta şirkətləri ilk dəfə olaraq 500 milyon manatdan artıq məbləğdə mükafat toplamağa müvəffəq olmuşlar. Hələ 2011-ci ildə yeni sığorta məhsulu – sürücülərin məsuliyyətinin icbari sığortası və iş yerində baş verən qəzalara görə icbari sığortanın tətbiqindən sonra mütəxəssislər yaxın illərdə bazarın yarım milyard manatdan artıq olacağını proqnozlaşdırmışdılar. Ancaq bu göstəriciyə nail olmaq üçün daha çox vaxt lazım oldu. Bütün bunlara baxmayaraq, dünya maliyyə bazarında davam edən dəyişkənlik dövründə belə bir göstəricinin əldə olunması nailiyyət hesab edilə bilər. Ümumiyyətlə qeyd etmək lazımdır ki, son bir neçə il ərzində ölkənin sığorta bazarı böyümə baxımından stabil vəziyyət nümayiş etdirir.

2017-ci il üzrə rəqəmlərə baxdıqda 11 ay ərzində sığorta şirkətləri 504,2 milyon manat toplayıb ki, bu da keçən ilin müvafiq dövrü ilə müqayisədə 12,4 faiz

artım deməkdir. Həmçinin ödənişlər də artmışdır: bu müddət ərzində Azərbaycanın sığorta şirkətləri sığorta hadisələri üçün 230,88 milyon manat ödəyib ki, bu da 2016-cı ilin ilk 11 ayı ilə müqayisədə təxminən altı faiz çoxdur.

Cədvəl 2.3 2017-ci il üzrə sığorta haqları və sığorta ödənişləri haqqında məlumat[33]

Sığorta sinifləri	Sığorta haqları	Sığorta ödənişləri
könüllü sığortalar üzrə - cəmi :	375 231 473,05	199 424 892,20
<i>o cümlədən:</i>		
Həyat sığortası üzrə	177 855 771,53	126 406 920,10
Qeyri-həyat sığortası üzrə	197 375 701,52	73 017 972,10
<i>o cümlədən:</i>		
Şəxsi sığorta	90 538 533,47	53 830 176,34
<i>o cümlədən:</i>		
fərdi qəza və xəstəlik sığortası	4 272 657,13	451 793,77
tibbi sığorta	83 165 692,02	53 002 789,25
xaricə səfər edən vətəndaşların sığortası	3 100 184,32	375 593,32
Əmlak sığortası	106 837 168,05	19 187 795,76
<i>o cümlədən:</i>		
əmlakın sığortası	87 517 481,11	16 397 809,71
<i>o cümlədən:</i>		
əmlakın yanğından və digər risklərdən sığortası	37 813 447,92	2 214 389,85
yüklərin (nəqliyyat) sığortası	3 257 520,74	76 021,07
kənd təsərrüfatı bitkiləri məhsullarının sığortası	1 325 679,01	1 419 365,96
kənd təsərrüfatı heyvanlarının sığortası	3 009 102,66	94 992,40
əmlakın sığortası ilə bağlı digər siniflər	1 096 888,92	1 719 220,00
<i>o cümlədən :</i>		
işçilərin dələduzluğu sığortası	1 047 996,92	1 719 220,00
pul və pul sənədlərinin saxtalaşdırılmasından sığorta	48 892,00	0,00
titul sığortası	0,00	0,00
mülki məsuliyyətin sığortası	19 310 327,34	2 789 986,05
<i>o cümlədən:</i>		

avtonəqliyyat vasitələri sahiblərinin mülki məsuliyyətinin sığortası	1 211 101,04	101 075,60
dəmiryol nəqliyyatı vasitələri sahiblərinin mülki məsuliyyətinin sığortası	0,00	0,00
hava nəqliyyatı vasitələri sahiblərinin mülki məsuliyyətinin sığortası	4 458 964,61	1 532 610,00
su nəqliyyatı vasitələri sahiblərinin mülki məsuliyyətinin sığortası	249 196,62	0,00
yük daşıyanın mülki məsuliyyətinin sığortası	28 909,49	75 935,99
mülki-hüquqi müqavilə üzrə mülki məsuliyyətin sığortası	0,00	0,00
peşə məsuliyyətinin sığortası	1 949 422,54	500,00
işəgötürənin məsuliyyət sığortası	1 183 546,00	9 423,29
ümumi mülki məsuliyyətin sığortası	10 229 187,04	1 070 441,17
hüquqi xərclərin sığortası	0,00	0,00
kredit sığortası	90,00	0,00
<i>o cümlədən:</i>		
kreditlərin sığortası	90,00	0,00
ipoteka sığortası	0,00	0,00
qarışıq maliyyə risklərinin sığortası	9 269,60	0,00
<i>o cümlədən:</i>		
əmlakın bazar dəyərinin düşməsi riskindən sığorta	0,00	0,00
işin dayanması ilə bağlı risklərdən sığorta	9 269,60	0,00
İcbari sığortalar üzrə -cəmi	181 635 105,55	57 684 705,24
<i>o cümlədən:</i>		
Həyat sığortası üzrə	33 165 399,01	4 226 402,16
<i>o cümlədən:</i>		
İstehsalatda bədbəxt hadisələr və peşə xəstəlikləri nəticəsində peşə əmək qabiliyyətinin itirilməsi hallarından icbari sığorta	33 165 399,01	4 226 402,16
Qeyri-həyat sığortası üzrə	148 469 706,54	53 458 303,08
<i>o cümlədən:</i>		
nəqliyyat vasitəsi sahiblərinin mülki məsuliyyətinin icbari sığortası	0,00	0,00
sərnəşinlərin icbari sığortası	0,00	0,00

icbari ekoloji sığorta	0,00	0,00
yanğından icbari sığorta	0,00	0,00
MM deputatların icbari şəxsi sığortası	121 235,00	0,00
tibbi personalın AİDS-dən sığortası	0,00	0,00
hərbi qulluqçuların dövlət icbari şəxsi sığortası	15 147 674,00	4 482 960,00
məhkəmə və hüquq-mühafizə orqanları işçilərinin dövlət icbari şəxsi sığortası	12 260 440,00	1 360 077,00
dövlət qulluqçuların icbari sığortası	0,00	0,00
diplomantik nümayəndələrin icbari sığortası	0,00	0,00
auditorların peşə məsuliyyətinin icbari sığortası	8 029,50	0,00
daşınmaz əmlakın icbari sığortası	27 928 380,98	2 828 107,21
daşınmaz əmlakın istismarı ilə bağlı mülki məsuliyyətin icbari sığortası	296 073,69	23 533,47
avtonəqliyyat vasitəsi sahiblərinin mülki məsuliyyətinin icbari sığortası	92 604 047,37	44 763 625,40
sərnişinlərin icbari fərdi qəza sığortası	103 826,00	0,00
YEKUN	556 866 578,60	257 109 597,44

Bununla yanaşı sığorta sektorunda son 10 il ərzində yığılmış sığorta haqları təxminən 9 dəfə, eləcə də sığorta ödənişləri təxminən 14 dəfə artmışdır. Həmçinin, adambaşına düşən sığorta haqlarının məbləğində 5 manatdan 37 manata qədər artım müşahidə edilmişdir. Təbii ki, bu nailiyyətlər respublika iqtisadiyyatının dinamik və davamlı inkişafı məqsədilə həyata keçirilən iqtisadi siyasətin nəticəsidir.

2011-ci ilə kimi ümumi qaydada sığorta fəaliyyəti və həyat sığortası sahəsində birgə fəaliyyət göstərən sığorta təşkilatları hər bir sahə üzrə ayrılıqda tələb edilən müəyyən maliyyə resurslarına malik olmalı idi. «Sığorta fəaliyyəti haqqında» qanuna müvafiq olaraq həyat sığortası məhsulunu təqdim edən şirkətlər yalnız ixtisaslaşmış şirkətlər ola bilərlər. Bu gün ölkədə sığorta bazarında həyat sığortası üzrə ixtisaslaşmış şirkətlərin sayı 3-dür - “Atəşgah Həyat”, “Qala Həyat” və “PAŞA Həyat Sığorta” şirkətləri bu sahədə bazarın liderləridir. Bununla belə həyat sığortası üzrə ixtisaslaşmış təşkilatların faydalanması sığorta bazarının inkişafı demək deyildir. Sığorta sektorunda mövcud tendensiyaları araşdırarkən sığorta şirkətlərinin təqdim etdikləri sığorta məhsullarının əksəriyyətinin formal xarakter daşdığı məlum

olur. Sığorta bazarında həyat sığortası üzrə inhisarlaşma meyilləri də üstünlük təşkil etməkdədir. Məsələn, Mərkəzi Bankı bütün sığorta məhsulları ilə “Paşa Sığorta” şirkəti təmin edir, eyni zamanda bu şirkət tibbi sığorta ilə “Bank Respublika”, “AccessBank” və ləğv edilənə qədər “Dəmirbank”ın işçi personalını da təmin edir. Baxmayaraq ki, “Bank Respublika” Bakı Sığorta Şirkətinin səhmlərinin 51%-inə malik olması səbəbindən bu bankın səhmdarlarının da eyni zamanda Bakı Sığorta Şirkətində səhm payı olduğunu nəzərə alsaq bankın personalının tibbi sığortalanması məqsədilə “Paşa Sığorta”ya üstünlük verməsi maraqlıdır. Bununla yanaşı ölkədə fəaliyyət göstərən iri müəssisələr – SOCAR, BP Azərbaycan, Coca-Cola kimi şirkətlər də sığorta sahəsində “Paşa Sığorta” ilə əməkdaşlığa üstünlük verməkdədirlər.

2017-ci ildə daha bir vacib hadisə, icbari tibbi sığorta üzrə pilot layihənin uğurlu tətbiqidir. İlkən nəticələr göstərir ki, ölkədə icbari tibbi sığortanın tətbiqi düzgün istiqamətdədir. 2017-ci ildə Azərbaycan hökuməti bu layihənin həyata keçirilməsi üçün 23,77 milyon manat ayıraraq və ölkənin iki regionunda - Mingəçevir və Yevlaxda pilot layihələr həyata keçirilib. 2018-ci ildə hökumət ölkənin digər iki bölgəsində də bunu tətbiq etmək niyyətindədir və 2019-cu ildən etibarən Azərbaycanın bütün ərazisində məcburi tibbi sığorta tətbiq olunacaq.

2017-ci ildə daha bir maraqlı hadisə ölkənin avtomobil sığortası bazarında yeni bir məhsulun - CASCO Butikin yaranması idi. Bu məhsulun unikalılığı ondan ibarət idi ki, o bir neçə şirkətin Azərbaycanda ilk birgə sığorta məhsuludur. Bundan əlavə, məhsulun satın alınması və sığorta ödənişinin ödənilməsi tamamilə elektron formatda həyata keçirilir. CASCO Butik broker şirkəti "Zaman Broker" və altı sığorta şirkəti olan "AzInsurance", "AtaSığorta", "Qala Sığorta", "Günay Sığorta", "Atəşgah Sığorta" və A-Group Sığorta şirkətinin birgə məhsuludur. Bütün inzibati iş "Zaman Broker" tərəfindən "CASCO Butik" platforması vasitəsilə həyata keçirilir və sığorta şirkətləri yalnız risk və ödənişlərdə iştirak edirlər. Eyni zamanda, şirkətlərin iştirakı birgə olaraq nəzərdə tutulur. Hər bir sığorta şirkəti məhsulda müəyyən bir paya sahibdir, onun əsasında sığorta mükafatı alır və ödəniş edir.

2017-ci ildə əvvəlki illərdən fərqli olaraq Azərbaycan bazarında sığorta şirkətlərinin sayı artmışdır. Bazarın yeni iştirakçısı kimi Naxçıvan Sığorta şirkəti bazara daxil olmuşdur. Noyabrın sonunadək şirkət 92,12 manat toplamağa müvəffəq olmuşdur. Beləliklə, sığorta bazarında şirkətlərin sayı 22-ə yüksəlmişdir. Sığorta bazarında toplanan hər 100 manat sığorta haqları üzrə 45,79 manat ödəniş həyata keçirilmişdir ki, bu, 2016-cı ilin eyni dövründəki rəqəmlərdən bir qədər azdır (2016-cı ildə hər 100 manatlıq mükafat üçün 48,61 manat ödəniş). 2017-ci ilin 11 ayı üzrə könüllü sığorta növləri üzrə sığorta haqları 44,96 milyon manat artaraq 335,7 milyon manat təşkil edib. Ödənişlər yalnız 13,688 mln. manat artaraq 179,72 milyon manat təşkil edib.

Cədvəl 2.4-dən göründüyü kimi bir çox sığorta təşkilatlarının maliyyə fəaliyyəti müsbət tendensiyalar göstərmişdir. Yalnız iki şirkət - “Atəşgah Həyat” Sığorta Şirkəti və “Amrah Sığorta” şirkətlərinin sığorta ödənişləri sığorta haqlarını üstələmişdir.

Cədvəl 2.4 2017-ci il üzrə Sığorta təşkilatlarının maliyyə fəaliyyəti [33]:
(manatla)

Sığortanın adı	Sığorta Haqları	Sığorta Ödənişləri
"A-Qroup Sığorta Şirkəti" Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	12 689 677,02	8 098 874,04
"AXA MBASK" Sığorta Şirkəti Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	22 285 599,84	12 333 516,54
"AtaSığorta" Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	13 715 792,88	5 020 016,86
"Atəşgah Həyat" Sığorta Şirkəti Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	38 369 909,56	55 046 153,06
"Atəşgah" Sığorta Şirkəti Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	39 125 941,47	15 794 315,91
"AzSığorta" Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	25 317 135,81	9 112 596,39
Azərbaycan Respublikası Dövlət Sığorta Kommersiya Şirkəti	40 444 876,00	12 370 915,00
"Azərbaycan Sənaye Sığorta" Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	7 227 671,04	3 360 612,24
"Bakı Sığorta" Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	1 299 250,33	283 221,09
"Günay Sığorta" Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	9 505 175,86	1 154 546,04
"Mega Sığorta" Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	16 854 267,59	3 147 533,72
"Paşa Həyat Sığorta" Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	152 757 723,26	58 004 591,98
"Paşa Sığorta" Şirkəti Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	107 569 005,23	43 439 060,83
"Qala Həyat" Sığorta Şirkəti Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	19 893 537,72	17 582 577,22
"Rəvan Sığorta" Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	690 342,51	546 891,34
"Standard Insurance" Sığorta Şirkəti Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	12 594 880,12	5 555 676,59
"Xalq Sığorta" Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	7 788 809,12	3 965 208,89
"Qala Sığorta" Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	10 911 344,31	423 725,63
"İPƏK YOLU SIĞORTA" ASC	17 682 489,47	1 788 886,16
"Amrah Sığorta" Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	21 548,45	72 446,16
"Naxçıvansığorta" Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	121 601,01	8 231,75
YEKUN	556 866 578,60	257 109 597,44

2.3. Müasir iqtisadi şəraitdə sığorta təşkilatlarının investisiya imkanlarının qiymətləndirilməsi.

Respublikada sığorta sektoruna münasibətdə üstünlük təşkil edən fikirlərdən biri də budur ki, sığorta sektoru daha çox büdcə kəsirini aradan qaldırılmaq məqsədilə bu sahədə cari problemləri həll etmək baxımından fiskal məsələlərə xidmət göstərməlidir. Sığorta sektorunun əsas sosial-iqtisadi vəzifələrindən biri isə məhz investisiya fəaliyyətini reallaşdırmaq, uzunmüddətli investisiya qoyuluşunu reallaşdırmaq məqsədilə maliyyə vəsaitlərinin artırılmasıdır. İntestisiya çatışmazlığı müşahidə edildikdə, həmçinin hökumətin iqtisadi siyasətinin tərkib hissəsi kimi maliyyə vəsaitlərinin maliyyə sektorundan real sektora axınını reallaşdırmaq prioritet olduqda, ölkədə sığorta sektoruna tətbiq edilən vergi siyasətinin sadələşdirilməsi beynəlxalq təcrübədə də dəstəklənən tədbir hesab edilir.

Sığorta təşkilatları aktivlərin yerləşdirilməsi vasitəsilə investisiya gəlirlərini təmin edirlər. Hal-hazırda sığorta təşkilatlarının aktivlərinin yarıdan çox hissəsi dollar aktivlərində olduğu və dolların gəlirlilik göstəricisinin 5%-ə qədər təşkil etdiyini nəzərə alsaq sığorta təşkilatları aktivlərinin 2-6%-i həcmində investisiya mənfəəti əldə etmək imkanı qazanırlar. Sığorta təşkilatları kapital bazarında ancaq dövlət qiymətli kağızları və SOCAR istiqrazlarını almaqla investisiya fəaliyyətini həyata keçirirlər. Bununla belə, korporativ qiymətli kağızlara investisiyaların həcmi bir qayda olaraq 4%-i keçmir.

Yuxarıda da qeyd olunduğu kimi həyat sığortası sığorta sektorunda mühüm çəkiyə malik bir məhsuldur, çünki bu məhsul iqtisadiyyatın inkişafına dəstək göstərən iri maliyyə ehtiyatlarının ənənəvi və sabit dayaqları hesab edilir. Bu baxımdan həyat sığortası üzrə ölkənin sığorta bazarında mövcud vəziyyətin analizi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Qeyd olunduğu kimi inkişaf etmiş bir sıra ölkələrdə sığorta sektorunda investisiyaların 80%-dən çoxu məhz həyat sığortası məhsuluna aiddir. Respublikanın qiymətli kağızlar bazarında qiymətli kağızların aktivliyi və baş verməkdə olan dinamik proseslər iqtisadiyyatın bütün sahələrində kapital qoyuluşunu artırır.

Uzunmüddətli həyat sığortasının inkişaf etdirilməsi məqsədilə sığorta müqavilələri üzrə toplanan vəsaitlərin sığortaçılar və sığorta olunanlar tərəfindən alınmasına təminat sisteminin formalaşdırılması vacib addım hesab edilir. Həyat sığortası məhsulunun inkişaf etdirilməsi sığorta şirkətlərinin ixtisaslaşması ilə yanaşı, eyni zamanda aktuar hesablamalar institutunun formalaşmasına və sığorta ehtiyatlarının və tariflərinin hesablanması, investisiya proqramları ilə bağlı proqnozların verilməsi ilə bağlı fəaliyyətlərin mexanizmlərinin qanunvericiliklə müəyyən edilməsinin zərurliyini tələb edir.

Sığorta təşkilatlarının öhdəlik daşdıqları sığorta risklərinin təminatı məsələsi bilavasitə ehtiyat fondları və s. aktivlərlə reallaşır. Bu zaman ehtiyat fondlarında toplanan və müvəqqəti olaraq istifadə edilməyən maliyyə resursları dövlət qiymətli kağızlarını, müxtəlif şirkətlərin səhmlərini və istiqrazlarını almaq üçün cəlb edilir. Aydındır ki, həyata keçirilən bu investisiya fəaliyyəti diversifikasiya formasında reallaşmalıdır. Sığorta şirkətinin fəaliyyətinin qeyri-ənənəvi çərçivədə şaxələnməsi bir qayda olaraq, iqtisadiyyatın müxtəlif sferaları üzrə fəaliyyət göstərən şirkətlərin fəaliyyətində birbaşa və ya bilavasitə iştirakda özünü göstərməkdədir. Ölkəmizdə bir qayda olaraq, ehtiyatın istifadə edilməyən sərbəst vəsaiti dövlətin qiymətli kağızlarının, səhmlərinin və istiqrazların əldə edilməsinə yönəldilir və bu da sığorta təşkilatlarına əlavə qazanc gətirir. Sığorta bazarında rəqabət mübarizəsi şəraitində sığorta şirkətlərinin mənfəətinin böyük hissəsini bilavasitə sığorta əməliyyatlarından, eləcə də investisiyalardan əldə edilən maliyyə vəsaitləri təşkil edir. Vəsaitin investisiya edilməsi zamanı onların təminatları və müdafiəsi, aktivlərin ləğv olunma dərəcəsi, mənfəətin forması xüsusi olaraq nəzərə alınır.

Yuxarıda da qeyd edildiyi kimi sığorta təşkilatları daha çox həyat sığortasından əldə etdiyi sığorta ödənişləri əsasında müəyyən müddətdə müstəqil maliyyə ehtiyatlarını əldə edirlər ki, daha sonra həmin maliyyə vəsaitlərini investisiya etməklə öz maliyyə imkanlarını daha da gücləndirirlər.

Cədvəl 2.5 2017-cil ildə həyat sığortası üzrə sığorta haqları və sığorta ödənişləri [33].

Sığorta sinifləri	Sığorta haqları	Sığorta ödənişləri
Həyat sığortası üzrə	177 855 771,53	126 406 920,10
o cümlədən:		
həyatın ölüm halından sığortası	37 942 389,49	2 351 493,47
həyatın yaşam sığortası	137 927 658,08	124 045 576,63
annuitet sığortası	0,00	0,00
əmək qabiliyyətinin sığortası	1 868 207,33	0,00
sağalmaz xəstəliklərdən sığorta	117 516,63	9 850,00

Cədvəl 2.5-dən göründüyü kimi sığorta təşkilatlarının həyat sığortası üzrə yığımı 2017-ci il üzrə təxminən 177,8 milyon manat, sığorta ödənişləri isə 126,4 milyon manat təşkil etmişdir. Həyat sığortası üzrə sığorta siniflərinin maliyyə vəziyyətini nəzərdən keçirdikdə aydın olur ki, həyatın ölüm halından sığortası üzrə sığorta ödənişləri və sığorta haqları arasında müsbət fərq daha çox nəzərə çarpır. Eləcə də həyat sığortası sinfi üzrə əmək qabiliyyətinin sığortası üzrə sığorta haqları 2017-ci ildə 1,8 milyon manat təşkil etmiş və bu kateqoriya üzrə heç bir sığorta ödənişləri aparılmamışdır. Ümumilikdə isə sığorta təşkilatlarının balansında ödənilməmiş sığorta ödənişlərinin həcmnin təxminən 35 milyon manat təşkil etməsi həmin vəsaitin uzunmüddətli investisiyaya yönəldilməsi üçün imkanlar yaradır. Lakin bu vəsaitin ümumi sığorta haqlarına nisbətdə həcmnin az olması bu istiqamətdə dövlət tərəfindən, eləcə də sığorta təşkilatları tərəfindən stimullaşdırıcı tədbirlərin görülməsini vacib edir. Ümumiyyətlə isə ölkə əhalisinin həyat sığortasına olan marağının az olması da bu məsələyə əsaslı dərəcədə təsir göstərir. Sığorta təşkilatlarının maliyyə vəsaitinin investisiyaya cəlb edilməsi baxımından təşkilatların maliyyə vəziyyətini analiz etdikdə məlum olur ki, bir sıra qeyri-həyat sığorta sinifləri üzrə sığorta ödənişləri də demək olar ki aparılmamışdır. Məsələn, Cədvəl 2.6-ya əsasən 2017-ci ildə hava nəqliyyatı vasitələrinin sığortalanması üzrə 10 milyon

manat, su nəqliyyatı vasitələrinin sığortası üzrə 7,5 milyon manat vəsait toplanmış, lakin heç bir sığorta ödənişi aparılmamışdır.

Cədvəl 2.6 2017-ci ildə könüllü sığorta sinifi üzrə nəqliyyat vasitələri üzrə sığorta haqları və ödənişləri [33]

Sığorta sinifləri	Sığorta haqları	Sığorta ödənişləri
avtonəqliyyat vasitələrinin sığortası	22 546 881,10	10 873 820,43
dəmiryol nəqliyyatı vasitələrinin sığortası	310 542,80	0,00
hava nəqliyyatı vasitələrinin sığortası	10 561 901,20	0,00
su nəqliyyat vasitələrinin sığortası	7 595 516,76	0,00

Bu tipli sığorta sinifləri üzrə yığılmış vəsaitlərin investisiyaya cəlb edilməsi baxımından bu göstərici yaxşı hal hesab edilə bilər. Təbii ki, bu siniflər üzrə risk göstəriciləri, sığorta müqavilələrinin müddətləri xüsusi olaraq qiymətləndirilməlidir.

Beynəlxalq təcrübəyə nəzər salsaq görürük ki, sığorta təşkilatlarının cəmi 10%-inin aktivləri daxili resurslar əsasında həmin təşkilatlar tərəfindən idarə olunur. Sığorta şirkətlərinin böyük əksəriyyəti bir qayda olaraq aktivlərini xüsusi şirkətlərə - aktivlərin idarə olunması şirkətlərinə etibar edir və bu məsələni peşəkar investorların ixtiyarına verir. Ölkəmizdə Azərbaycan Dövlət Neft Fondu investisiya siyasətində bu metoddan geniş istifadə etməkdədir. Bu halda hər iki müəssisə birlikdə sığorta təşkilatının profilini müəyyən edirlər, investisiya siyasəti tərtib olunur və bu investisiya siyasəti idarədən təşkilata risk, investisiya alətləri və gəlirlilik gözləntisi çərçivəsini təqdim edir. Bu zaman idarəedici qismində müəyyən edilmiş təşkilat investisiya siyasətinə uyğun olaraq vəsaitlərin yerləşdirilməsi ilə bağlı qərar qəbul edir və müştərisinə müqavilə üzrə nəzərdə tutulmuş hesabatları təqdim edir. Bütün prosesə müştəri tam olaraq nəzarət edir. Bununla yanaşı tənzimləyici qismində müəyyən edilmiş təşkilat da idarədən təşkilata nəzarəti həyata keçirir. Bu xidmətin nəticəsi olaraq idarəedici müqavilə üzrə nəzərdə tutulmuş komissiya əldə edir.

Ölkəmizdə isə investisiya şirkətlərinin xidmətlərindən sığorta təşkilatlarının istifadəsi geniş təcrübədə tətbiq edilmir. Bununla yanaşı sığorta təşkilatlarının investisiya siyasəti getdikcə genişlənməkdədir. İcbari Sığorta Bürosunun 2016-cı il üzrə investisiya portfeli 29 465 596 manat təşkil etmişdir. Investisiya olunan vəsaitlərin ümumi həcmi isə 2016-cı il ərzində 6 milyon manat (21%) artaraq həmin ilin yekununa 35 milyon manat təşkil etmişdir. Büro tərəfindən risklərin azaldılması məqsədilə sərbəst aktivlər manat, avro və ABŞ dollarında investisiya edilmişdir. 31.12.2016-cı il tarixinə Büronun cari valyuta hesablarında 1,5 milyon manat ekvivalentində maliyyə vəsaiti toplanmışdır. Büronun avro hesabında 112 120 avro və ABŞ dolları hesabında 773 458 ABŞ dolları məbləğində vəsait mövcud olmuşdur.

Bununla yanaşı, Azərbaycan Respublikasının sığorta qanunvericiliyi sığorta təşkilatlarına daha geniş investisiya imkanları vəd edir. 2008-ci ildə sığortaçıların investisiya fəaliyyəti haqqında qaydalar qüvvəyə minmişdir və həmin qaydalara əsasən sığorta ehtiyatlarını təmin edən vəsaitlərin investisiyası zamanı aşağıdakı əmsallar tətbiq edilir [4]:

- dövlət qiymətli kağızları – 100 %;
- bank hesablarındakı pul vəsaitləri – 100 %;
- daşınmaz əmlakın qalıq dəyəri – 80 %;
- qeyri-dövlət qiymətli kağızları – 80 %.

Bu əmsallar tətbiq edildikdən sonra alınan məbləğlərin aşağıdakı diversifikasiya normativlərinə cavab verən hissəsi qəbul edilir:

- dövlət qiymətli kağızları - sığorta ehtiyatlarının 100 %-ə qədər;
- bank hesablarındakı pul vəsaitləri - bir bankda 30 %-dən artıq olmamaq şərtilə, sığorta ehtiyatlarının 80%-ə qədər;
- daşınmaz əmlak - bir daşınmaz əmlaka 10 %-dən artıq olmamaq şərtilə, sığorta ehtiyatlarının 20 %-ə qədər;
- qeyri-dövlət qiymətli kağızları - sığorta ehtiyatlarının 15 %-ə qədər;
- sığorta ehtiyatlarında təkrarsığortaçıların payı sığorta ehtiyatlarının 50 %-i həddində qəbul edilir;

- həyatın yığım sığortası üzrə sığortalılara və ya sığorta olunanlara borc verilmiş pul məbləğləri – riyazi ehtiyatların 50%-qədər.

Beləliklə, ölkənin sığorta sahəsində milli qanunvericiliyinə əsasən sığorta resurslarının investisiyaya yönəldilməsi sığorta növündən və sinfindən asılı olmur və investisiya qoyuluşunun müxtəlif istiqamətləri üzrə müəyyən edilmiş maksimum hədləri nəzərdə tutur. Bununla yanaşı investisiyaların diversifikasiyası prinsipi sığorta ehtiyatının investisiyasının müəyyən edilmiş istiqamətlərindən yalnız birinə - depozitlərə investisiya qoyuluşuna aid edilir. Sığorta bazarı iştirakçılarının ödəniş qabiliyyətinin təmin edilməsi məqsədilə sığorta ehtiyatlarının yerləşdirmə müddəti isə sığorta müqavilələri üzrə təsdiq edilmiş öhdəliklərin müddətinə uyğun müəyyən edilməlidir. Beləliklə, ölkə qanunvericiliyi sığorta təşkilatlarına investisiya imkanları üçün hüquqi zəmin yaratmaqla yanaşı onların riskli sövdələşmələrə getməsini də nəzarətdə saxlayır.

FƏSİL 3. Sığorta təşkilatlarının investisiya fəaliyyətlərinin təkmilləşdirilməsi istiqlalətləri

3.1. Sığorta təşkilatlarının optimal investisiya portfelinin formalaşdırılması

Beynəlxalq təcrübənin öyrənilməsi nəticəsində məlum olur ki, sığorta şirkətlərinin investisiya portfelinin formalaşmasında bir qayda olaraq həyat sığortası sinfi üzrə yığımlar mühüm rol oynayır. Azərbaycanda sığorta təşkilatlarının maliyyə nəticələrinə əsasən sığorta bazarında ən böyük həyat sığortası üzrə yığım göstəricisi “Paşa Həyat Sığorta” ASC tərəfindən reallaşdırılmışdır. (Cədvəl 2.4) Bu səbəbdən şirkətin investisiya portfeli də digər şirkətlərə nisbətən daha böyük həcmdə - 129 mln. manat təşkil edir. Bununla belə 2016-cı ildə şirkətin investisiya gəlirləri 8,7 mln manat olmuşdur. Əvvəlki illə müqayisədə investisiya gəlirlərində 36%-lik artım olsa da (bu amil dolların manat qarşısında məzənnə yüksəlişi nəticəsində əldə edilmişdir) bu uğurlu investisiya gəliri hesab edilə bilməz. Investisiya gəlirlərinin ümumi investisiya portfelinin 10%-indən də aşağı olması ölkədə illik inflyasiya səviyyəsindən (13,7%) belə aşağıdır ki, bu da sığorta təşkilatlarının optimal investisiya portfeli yaratmaq üçün öz investisiya siyasətlərinə strateji yanaşmanı tələb edir. Beynəlxalq təcrübədə inkişaf etmiş sığorta bazarlarında illik investisiya gəlirləri inflyasiya səviyyəsindən bir qayda olaraq yuxarı səviyyədə olur. Ölkəmizdə isə sığorta təşkilatları daha çox banklarda müxtəlif valyutalarda depozitlərin yerləşdirilməsinə investisiya etdiklərindən və depozitlər üzrə əldə edilmiş faizlərin illik inflyasiya səviyyəsindən aşağı olması əhəmiyyətli gəlir əldə etməyə imkan vermir. Xüsusilə, daha çox ABŞ dollarında depozitlərin yerləşdirilməsi və bu valyuta növü üzrə depozit faizlərinin 3-4% civarında olması da gəlirləri azaldır. Məsələn, “Paşa Həyat Sığorta” şirkətinin investisiya portfelinin 50%-i ABŞ dollarındadır. İcbari Sığorta Fondunun investisiya portfeli isə belə bölgüdədir: 43 % dollar, 28% Manat, 29% avro. 2015-2016-cı ildə investisiya portfelinin 50%- artması isə manatın devalvasiyası ilə bağlı olmuşdur [34]. Belə ki, 2016-2017-ci illərdə investisiya portfeli 21% artmışdır. Göründüyü kimi, ölkəmizdə sığorta təşkilatlarının investisiya

fəaliyyəti qənaətbəxş hesab edilə bilməz. Bu isə sığorta şirkətlərinin öz investisiya siyasətinə yenidən baxmasını zəruri edir.

Sığorta təşkilatlarının investisiya fəaliyyətinin səmərəliliyini təmin etmək üçün, bu təşkilatların sığorta və investisiya fəaliyyətinin bütün xüsusiyyətlərini nəzərə alan investisiya portfelinin formalaşdırılmasını optimallaşdırmaq üçün müvafiq metodoloji bazası olmalıdır. Bu, sığorta təşkilatlarının investisiya siyasəti çərçivəsində yaranan investisiya portfelinin optimallaşdırılması üçün obyektiv və əsaslandırılmış meyarların formalaşdırılmasını müəyyənləşdirir.

İnkişaf etdirilmiş investisiya strategiyasına əsasən, sığortaçılar öz investisiya fəaliyyətlərini real və maliyyə investisiyası obyektlərinin məcmusu olan balanslaşdırılmış investisiya portfelinin formalaşdırılmasına istiqamətləndirməlidirlər. İntestisiya portfeli müəyyən investisiya məqsədinə nail olmaq üçün bir vasitəyə xidmət edən müxtəlif investisiya dəyərlərindən ibarətdir.

Bir tərəfdən, investisiya portfeli birbaşa idarəetmə obyektidir və digər tərəfdən investisiya obyektlərinin növləri və onları idarə etmək üsulları ilə fərqlənən bir sıra nisbətən müstəqil portfəlləri əhatə edir:

- qiymətli kağızlara (dövlət və korporativ) investisiyaların portfeli;
- digər maliyyə investisiyalarının portfeli (bank depozitləri, depozit sertifikatları və s.);
- real investisiya layihələrinin portfeli.

Sığorta şirkətlərinin investisiya portfelinin formalaşması üç əsas məqsədə xidmət edir: fondların qorunması, onların yüksək likvidlik və rentabelliyyətinin təmin edilməsi. İlk iki məqsəd dövlətin qanunvericiliklə sığorta təşkilatlarının aktivlərini diversifikasiya etmək tələbləri ilə təmin olunur. Sığorta şirkətinin müstəqil investisiya siyasəti isə üçüncü məqsədin əldə olunmasını təmin edir. Qeyd etmək lazımdır ki, dövlət sığorta təşkilatlarına yalnız cəlb edilmiş vəsaitlərin yerləşdirilməsinə görə məhdudiyyət qoyur və sığorta təşkilatlarının müstəqil maliyyə resurslarının investisiya prosesi isə qanunla tənzimlənmir. Maliyyə portfelinin formalaşmasında

maliyyə menecerinin əsas məqsədi sığorta təşkilatı üçün risk və gəlirlilik arasında optimal əlaqəni qurmaqdır.

Sığorta şirkətinin investisiya portfelini idarə etmək üçün aşağıdakı vəzifələr təyin olunur:

- effektiv investisiya fəaliyyəti nəticəsində sığorta şirkətinin yüksək iqtisadi inkişafını təmin etmək;
- investisiya kapitalının maksimum gəlirinin təmin edilməsi. Bir neçə investisiya vasitəsi varsa, onlardan ən sərfəli olanı risk qəbul edilə bilən səviyyədə təmin edilir;
- sığortaçının investisiya risklərinin minimallaşdırılmasını təmin etmək. Maliyyə bazarında əlverişsiz şəraitin yaranması yalnız investisiya gəlirlərinin itirilməsinə deyil, həm də sığorta fəaliyyətinin həyata keçirilməsində mənfi nəticələrə səbəb ola bilər. Bu onunla bağlıdır ki, sığorta şirkətinin investisiya kapitalının əksər hissəsi sığorta ehtiyatlarında formalaşan cəlb edilmiş kapitaldır;
- sığorta şirkətinin investisiya fəaliyyəti prosesində maliyyə sabitliyi və ödəmə qabiliyyətinin təmin edilməsi.

İnvestisiya fəaliyyəti maliyyə ehtiyatlarının sığorta şirkətinin dövriyyəsiindən çıxarılması ilə bağlıdır ki, bu da sığortaçının cari sığorta ödənişləri üçün ödəmə qabiliyyətinin azalmasına səbəb ola bilər. Sığorta şirkətində edilən investisiyaların əksəriyyəti cəlb edilən vəsaitlər hesabına həyata keçirildiyindən sığorta şirkətinin maliyyə meneceri investisiya portfeli yaradarkən təşkilatın maliyyə sabitliyi və ödəmə qabiliyyətinə təsir göstərməsini qabaqcadan proqnozlaşdırmalıdır.

Beləliklə, sığorta şirkətinin investisiya portfelinin idarə olunmasının əsas vəzifəsi investisiya resurslarının müəyyən edilməsində optimallaşdırmanın aparılmasıdır.

Sığorta şirkətinin investisiya portfeli aşağıdakı xüsusiyyətlərə malik olmalıdır:

- cəlb edilmiş maliyyə resurslarının xarakterinə və sığorta şirkətlərinin aktivlərinin likvidlik dərəcəsi üzrə dövlət tələblərinə uyğun olaraq portfelin yüksək likvidliyinin təmin edilməsi;
- sığorta təşkilatının maliyyə resurslarının yerləşdirilməsi ilə bağlı məhdudiyyətlər olduğu təqdirdə aşağı səviyyədə risk müəyyən edilməlidir;

- həm cəlb edilmiş vəsaitlər hesabına, həm də öz vəsaitləri hesabına sığorta təşkilatının investisiya portfelinin rentabellik səviyyəsini nəzarət etməyə imkan verən portfelin formalaşması;
- orta və uzunmüddətli investisiyalara üstünlük verilməsi.

Beləliklə, investisiya potensialı sığorta şirkətinin stabil və zəmanətli bir investisiya portfelini yaratma qabiliyyətini xarakterizə edir. Sığorta ödənişlərinin həcmi sığorta ehtiyatları və kapitalın həcmindən daha çox artarsa, bu, sığorta şirkətinin nominal investisiya potensialının artırılması ilə bağlı vəziyyətin pisləşməsi ilə onun real investisiya potensialının azalması ilə nəticələnə bilər.

Xarici və daxili amillərdən asılı olaraq, investisiya riskləri sığorta şirkətinin investisiya fəaliyyətinə birbaşa və ya dolayısı ilə təsir göstərir. Optimal investisiya portfeli yaradılarkən sığorta şirkəti tərəfindən investisiya riskləri sistemində aşağıdakılar müəyyən edilməlidir: [22, s.13]

- aktivlərin qeyri-adekvat qiymətləndirilməsi riski;
- aktivlərin dəyərsizləşmə riski;
- aktivlərin öhdəliklərə uyğun gəlməməsi riski;
- aktivlərin likvidlik riski;
- qaytarma dərəcəsi riski;
- iştirak riski (sığorta təşkilatında digər şəxslərin payının olması səbəbindən);
- qiymətli kağızların törəməsi olan maliyyə alətlərinin (fyuçers, svoplar və s.) istifadəsi riski;
- qanunvericilik dəyişiklikləri riski;
- investisiya gəlirləri və icbari sığorta öhdəlikləri arasında zaman etibarını ilə uyğunsuzluq nəticəsində yaranan risk;
- sığorta təşkilatının risklərin idarə olunması konsepsiyasında boşluqlar;
- Marketing strategiyasının düzgün seçilməməsi ilə bağlı risk.

Yanlış idarə etmə siyasəti nəticəsində bu investisiya risklərinin mənfi təsirləri həm sığorta şirkətinin fəaliyyətini, həm də investisiya sahələri üzrə biznes fəaliyyətini əhatə edərək təşkilatın maliyyə vəziyyətinin pisləşməsi, maliyyə sabitliyində azalma,

likvidlik və ödəmə qabiliyyətində zərərin yaranması ilə nəticələnir. Eyni zamanda, sığorta təşkilatının əsas fəaliyyət sahəsinə - sığortaçının sığorta ödənişləri üzrə öhdəliklərini yerinə yetirməsi təhlükə altında olduqda sığorta fəaliyyətinin həyata keçirilməsinə mənfi təsirlərə gətirib çıxardır. Bununla əlaqədar, investisiya portfelinin optimal strukturunun formalaşması ilə birbaşa əlaqəli olan sığorta şirkətinin investisiya fəaliyyətinin idarə edilməsinin effektivliyi məsələsi xüsusi diqqət tələb edir. Hal-hazırda xarici və yerli elmi ədəbiyyatlarda daha da inkişaf etdirilən Q.Markoviçin portfel seçimi nəzəriyyəsinə əsasən, risklərin və iqtisadi mənfəətlərin balansına əsaslanan investisiya istiqamətlərini seçmək üçün bir sıra üsullar müəyyən edilir [22, s.17].

İnvestisiya prosesinin əsas mərhələsi sayılan qiymətli kağızlar portfelinin formalaşması pul vəsaitlərinin sərf edilməsi üçün xüsusi aktivlərin müəyyənləşdirilməsini, eləcə də investisiya qoyulan kapitalın aktivlər arasında bölüşdürülməsini əhatə edir. Bu zaman investor seçim, əməliyyatların vaxtı və diversifikasiya problemləri ilə üzləşir.

Mikro-proqnozlaşdırma adlanan seçim əməliyyatı, qiymətli kağızların analizinə aiddir və müəyyən qiymətli kağızların dəyərinin dinamikasını proqnozlaşdırmaqla bağlıdır. Məsələn, sığorta təşkilatları investisiya portfelində dollarla vəsaitlərinin saxlanılmasına üstünlük verirlər, baxmayaraq ki, dollar depozitlərinin illik gəliri 3%-i keçmir. Bu zaman daha yüksək faiz vəd edən milli valyutanın seçilməməsi neft qiymətlərinin düşməsi fonunda inflyasiya, manatın dəyərdən düşməyə meyilli olması və s. amillərlə bağlıdır. Nəticədə 2016-cı ildə bəzi sığorta təşkilatları manatın devalvasiyası nəticəsində investisiya portfelində 50%-ə qədər artım əldə etməyə müvəffəq olmuşdur.

Əməliyyat müddəti və ya makro proqnozlaşdırma seçimi sabit gəlirli fond alətlərinin qiymətləri ilə müqayisədə səhm qiymətlərində dəyişikliklərin proqnozlaşdırılmasını nəzərdə tutur. Məsələn, gələcəyin valyutası adlandırılan kriptovalyutalara müəyyən qədər investisiya portfelində yer ayrılması heç də riskli hesab edilə bilməz, nəzərə alsaq ki, son illər fond birjalarında bu tipli valyutaların

bəziləri illik 50-60% artım əldə edirlər.

Diversifikasiya investisiya portfelinin formalaşdırılmasından ibarətdir ki, müəyyən məhdudiyyətlər altında riskini minimuma endirir. Sığorta təşkilatları investisiya portfelini formalaşdırarkən riski minimuma endirmək üçün rəqabətdə olan bazar aktivlərinə investisiya edə bilərlər ki, bu da riski minimuma endirir. Məsələn, investisiya portfelinin dollar-avro nisbətində qurulması riski minimuma endirir. Aydın ki, diversifikasiya qiymətli kağızlar portfelinin formalaşmasında ən çətin mərhələdir. Bunun üçün fond bazarlarında gedən proseslər arasında əlaqələri müəyyən etmək lazımdır.

Markoviçin portfelin seçilməsinə yanaşması investorun iki problemi həll etməyə çalışdığını göstərir: müəyyən bir risk səviyyəsində gözlənilən gəlirləri maksimuma çatdırmaq və gözlənilən gəlirlər səviyyəsində qeyri-müəyyənliyi (risk) minimuma endirmək. Əlbətdə bu problemin həlli sığorta menecerlərindən yüksək peşəkarlıq, hazırlıq, analitik düşünmə kimi keyfiyyətlər tələb edir.

3.2.Azərbaycanda sığorta təşkilatlarının investisiya fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi və stimullaşdırılması yolları

Ölkəmizdə iqtisadi artımın davam etdirilməsi və iqtisadiyyatımızı daha da inkişaf etdirmək böyük həcmdə investisiya tələb edir. Bu şəraitdə dövlətin vəzifələrindən biri də əsasən daxili investisiya potensialının inkişafını təmin etməkdir.

Bildiyimiz kimi, fond bazarı və bank sektoru maliyyə resurslarının yığılması, yenidən bölüşdürülməsi və investisiya funksiyasını təmin edən iki mühüm sistemdir. Lakin, hazırda onların vəziyyəti və fəaliyyətinin nəticələri iqtisadiyyatın investisiya resurslarına olan tələbatını təmin etmir və ən əsası, investisiya proseslərinin aktivləşdirilməsinə kömək etmir. Bundan əlavə, ölkəmizdə banklar bir qayda olaraq yalnız qısamüddətli kreditlər verir, ölkəmizin iqtisadiyyatında isə orta müddətli və uzunmüddətli investisiyalara ehtiyac vardır. Bununla əlaqədar, ölkəmizdə sığorta təşkilatları tərəfindən toplanan sığorta ehtiyatları ölkə iqtisadiyyatında mühüm daxili mənbədir və ölkəmizin iqtisadi vəziyyətinin yüksəlməsinə və maliyyə sabitliyini gücləndirməyə kömək edə bilər.

Eyni zamanda, sığorta ehtiyatlarının yerləşdirilməsinin optimallaşdırma məsələsi hər bir sığortaçı üçün çox vacibdir – xüsusilə böhran dövründə bir çox sığorta şirkətləri üçün öz gəlirliyini artırılması yolunda əsas prioritet sığorta bazarının genişləndirilməsi deyil, düzgün investisiya siyasətinin həyata keçirilməsidir.

Beləliklə, respublikada sığorta şirkətlərinin investisiyalarının strukturu və həcmi nəinki yalnız sığorta şirkətinin özü üçün vacibdir, eyni zamanda, bu, sığorta ehtiyatlarının investisiya edilməsi üçün prioritet sahələrin yaradılması istiqamətində ciddi bir dövlət vəzifəsidir.

Müasir dünyada, sığorta rezervlərinin yerləşdirilməsi mexanizminə əsasən, sığorta təşkilatlarının investisiya fəaliyyəti getdikcə genişlənməkdədir. Sığorta təşkilatları dövlətin maliyyə və kredit sisteminin ayrılmaz bir hissəsidir, onlar iqtisadiyyata böyük miqdarda pul yatırmaq və investisiya etmək imkanına malikdirlər. ABŞ, Yaponiya, Qərbi Avropada sığorta şirkətləri uzun müddət milli

iqtisadiyyatın inkişafı üçün ən əhəmiyyətli maliyyə mənbələrindən biri olaraq maliyyə-kredit bazarında vacib mövqelərə sahibdirlər.

İnkişaf etmiş sığorta bazarlarında, sığorta məhsulu tarifi arasında rəqabət nəticəsində sığortaçıların mənfəətinin minimuma enməsi əsas mənfəət mənbəyi kimi investisiya fəaliyyətinə xüsusi diqqət yetirilməsini şərtləndirmişdir. Bundan əlavə, mükafatların ədalətli hesablanması ilə sığorta şirkətlərinin gəlirləri minimal olmalıdır, çünki bu, sığortalı ilə sığortaçı arasında əlaqənin ekvivalentliyi prinsipini pozur [18, s.111]. Bu baxımdan, xarici sığorta təşkilatlarının öz gəlirlərinin artırılmasının prioritet istiqaməti kimi müvəqqəti olaraq mövcud vəsaitlərin sərfəli və etibarlı yerləşdirilməsi çıxış edir.

Ölkəmizdə maliyyə-kredit bazarında sığorta şirkətlərinin rolu inkişaf etmiş ölkələrin, eləcə də bir sıra MDB ölkələrinin sığorta şirkətlərinə nisbətən çox azdır. Ölkəmizdə sığorta təşkilatlarının o qədər də böyük həcmdə maliyyə resursları yoxdur ki, iqtisadiyyatda əhəmiyyətli investisiya qoyuluşunu həyata keçirsinlər. Eyni zamanda, yerli sığorta şirkətlərinin investisiya fəaliyyəti sığortaçıların özünün uğurlu maliyyə nəticələri və onların rəqabət qabiliyyətinə imkan vermir. Bu bir neçə səbəblə bağlıdır.

Birincisi, ölkəmizdə sığorta bazarının kifayət qədər kapital ehtiyatına malik olmaması sığortaçıların investisiya fəaliyyətinin inkişafına mənfəət təsir göstərir. Yerli sığorta şirkətlərinin yığdığı ehtiyatların miqdarı olduqca azdır, çünki onların maliyyə imkanları və onların əməliyyat həcmi yüksək deyil. 2017-ci ildə 2016-cı ilə müqayisədə sığorta yığımlarında 16% artım müşahidə edilmişdir ki, bu da yüksək nəticə hesab edilə bilməz. Məsələn Rusiyada bu artım 27%, Gürcüstanda isə 29% təşkil edir. Ölkəmizdə sığortaçıların ümumi kapitalının həcmi 343 milyon manat təşkil edir. Halbuki, Rusiyada orta göstəricilərə malik sığorta təşkilatının 1 illik sığorta yığımını bu məbləği əhatə edir. (Məsələn, ən böyük sığorta təşkilatı Sberbank sığorta şirkəti ötən il bizim valyuta ilə 837 milyon manat sığorta haqqı toplamışdır)

Beləliklə, investisiya imkanları baxımından ölkəmizdə sığorta bazarında maliyyə resurslarının həcmi çox aşağıdır və sığorta şirkətlərinin aşağı səviyyədə olan

maliyyə resursları sığorta bazarının potensialının artırılmasında əsas maneəsidir və bununla yanaşı, təkrar sığorta kanalları vasitəsilə xaricə əhəmiyyətli maliyyə resurslarının çıxmasına səbəb olur.

Eyni zamanda, qlobal miqyasda sığorta mükafatlarının daimi artması fonunda son on il ərzində həyat sığortası sürətlə artmaqdadır. Bu fakt onunla şərtlənir ki, sığorta şirkətlərinin inkişafının ilkin dövründə əsas funksiyası cəmiyyətin maddi zərərlərini kompensasiya etmək üçün nəzərdə tutulmuş risk funksiyası daşmasıdır. İnkişaf etmiş bir iqtisadiyyat şəraitində isə maliyyə vəsaitlərinin toplanması funksiyası daha vacibdir. Nəticədə, xarici sığorta şirkətlərinin investisiyalarının əksəriyyəti uzunmüddətli həyat sığortası əməliyyatlarından əldə olunan vəsait hesabına həyata keçirilir. Keçid iqtisadiyyatına malik ölkələrdə, o cümlədən ölkəmizdə sığorta təcrübəsi uzunmüddətli vəsaitlərin yığılmasından çox, mülkiyyət dəyərlərini qorumasına daha çox maraq göstərilməsi ilə xarakterikdir.

Beləliklə, daxili sığorta bazarı qısa müddətli sığorta növləri üzrə demək olar ki, tam konsentrasiya ilə xarakterizə olunur. Uzunmüddətli həyat sığortası praktiki olaraq qeyri-mövcuddür və bir qayda olaraq sığorta şirkətlərinin sərəncamında olan pul vəsaitlərinin maksimal müddəti bir ildən artıq olmur. Sığortaçıların investisiya fəaliyyətinin əsasını təşkil edən uzunmüddətli həyat sığortasının olmaması ölkəmizdə sığorta şirkətlərini uzunmüddətli investisiya ehtiyatlarından məhrum edir. Öz növbəsində, bu, ölkənin iqtisadiyyatına uzunmüddətli investisiyaların qoyulmasında sığorta bazarının iştirakının mümkünsüzlüyünə gətirib çıxarır.

Ölkəmizin sığorta şirkətləri üçün investisiya yatırılmasının mümkün real istiqamətləri çox məhduddur. Mövcud maliyyə alətləri bazarı bir sıra səbəblərə görə sığorta şirkətlərini qane etmir: mövcud alətlərin eynicinsli olması, ödəmə şərtləri, həmçinin inflyasiyadan qorunmayan aşağı gəlirlilik.

Bundan başqa, həyat sığortası ilə məşğul olan şirkətlər üçün ölkəmizdə fiziki olaraq ehtiyatların uzunmüddətli və sərfəli yerləşdirilməsini təmin edən uzunmüddətli alətlər yoxdur. Bu vəziyyət yerli sığorta şirkətlərinin öz əmanətlərinin böyük bir hissəsini bank əmanətlərinə yerləşdirməsinə, eləcə də aktivlərində fəaliyyət

göstərməyən passiv pul vəsaitlərinin toplanmasına gətirib çıxarır.

Sığorta şirkətlərinin aşağı səviyyəli sərmayə fəaliyyəti aktivlərin yerləşdirilməsindən əldə edilən nəticələrdə də əks olunur: bir qayda olaraq investisiya gəlirləri inflyasiya səviyyəsindən aşağıdır. Daxili sığortaçıların əsas mənfəət mərkəzi birbaşa sığorta əməliyyatlarıdır.

Bu onunla şərtlənir ki, sığorta təşkilatları yüksək qiymətlər müqabilində daha aşağı sığorta ödənişləri həyata keçirirlər ki, bu da onların maliyyə vəziyyətini orta müddətli dövrdə stabil saxlamağa kömək edir və sığorta təşkilatları fəaliyyətini gəlirli və etibarlı variantları axtarmağa yönəltmir, sığorta əməliyyatları ilə kifayətlənirlər. Nəticədə, ölkədə sığorta çoxsaylı vətəndaşlar üçün əsassız olaraq bahalı və əlçatmaz olur. Bu gün könüllü sığorta xidmətlərinin geniş çeşidi əsasən yüksək gəlir səviyyəsi olan insanlar tərəfindən istifadə olunur.

Bununla yanaşı, rəqabətin inkişafı və ölkədə sığorta xidmətləri bazarının kifayət qədər sıxlığı, milli və dünya bazarlarında mənfə tendensiyalar nəzərə alınmaqla, sığorta fəaliyyətinin rentabelliyyətinin azalmasına gətirib çıxardacaq. Bu, ölkə sığortaçılarını kəmiyyət artımdan keyfiyyətə keçmək zərurəti qarşısında qoyacaq, çünki sığorta şirkətləri öz vəsaitlərinin və sığorta ehtiyatlarının etibarlı və sərfəli yerləşdirilməsi problemini həll etməlidirlər.

Ölkəmizdə sığorta şirkətlərinin investisiya fəaliyyətinin daha da uğurla inkişaf etdirilməsi həm sığortaçıların özü, həm də dövlətin başlıca vəzifəsidir. Sığorta şirkətlərinin investisiyalarının həcmi investisiyaların ümumi həcmində müvafiq yer tutmasını təmin etmək üçün sığorta bazarına aid müvafiq dövlət siyasəti formalaşdırılmalıdır. Eyni zamanda, investisiya prosesində sığortaçıların rolunu artırmaq üçün həyata keçirilməli olan əsas vəzifələrdən biri də uzunmüddətli həyat sığortası əməliyyatlarının həcmi əhəmiyyətli dərəcədə genişləndirməkdir.

Bununla belə, uzunmüddətli sığortanın inkişafı ölkənin maliyyə xidmətlərinin inkişafı üzrə strateji yol xəritəsində əks olunmamışdır. Eyni zamanda, problemin aktuallığı həm dövlət üçün (investisiya ehtiyaclarına olan maraq baxımından), həm də əhali üçün (özü və ailəsi üçün səmərəli sosial təminat mexanizminin yaradılması

baxımından) əhəmiyyət kəsb edir.

Həyat sığortasının inkişafı yolu ilə sığortaçıların investisiya fəaliyyətinin artırılması yalnız sığorta şirkətlərinin uzunmüddətli müddətdə və əlavə gəlir əldə etmək məqsədilə əhalidən pul yığılması nəticəsində mümkündür. Həyat sığortası şirkətləri arasında 2008-ci ildə ən böyük investisiya gəliri 10% olmuşdur, halbuki illik inflyasiya 13,7% olmuşdur [35]. Buna görə də, uzunmüddətli sığorta növlərinin gələcək inkişafı inflyasiyadan qorunmaq və zəmanətli gəlir əldə etmək üçün istifadə olunan investisiya vasitələrini genişləndirmədən mümkün deyildir.

Bu baxımdan, sığorta təşkilatları üçün xüsusi qeyri-bazar qiymətli kağızlarının verilməsinə dair təkliflər irəli sürülə bilər. Bu, eyni zamanda iki bir-birinə bağlı vəzifələri həll edəcək. Bir tərəfdən, həyat sığortası ehtiyatlarının qənaəti, təhlükəsizliyi və rentabelliğini təmin etmək üçün sığorta təşkilatları dövlət zəmanətli qiymətli kağızlara investisiya edə bilər. Digər tərəfdən, dövlətin maliyyə və iqtisadi böhran kontekstində, büdcə gəlirlərinin azalması səbəbindən borclanmağa böyük ehtiyacı var və dövlətin qiymətli kağızlar bazarında daxili borclanması maliyyə resurslarının yığılmasının effektiv bir vasitəsi kimi çıxış edə bilər. Bu proses əhəmiyyətli maliyyə resurslarını cəmləşdirməyə və ölkənin iqtisadiyyatının inkişafı üçün uzunmüddətli investisiyalarla təmin etməyə yönəlir. Eyni zamanda, sığorta ehtiyatlarının sərmayə qoyuluşu sayəsində, xarici investisiyalardan daha ucuz olan investisiya resurslarının mənbəyi təmin edilmiş olur.

Bundan əlavə bir sıra MDB ölkələrində, xüsusilə Rusiyada tətbiq edilən infrastruktur istiqrazlarının təşkil edilməsi üçün müvafiq işlərin aparılması məsələsini də nəzərdən keçirmək olar ki, bu da infrastruktur layihələrinin həyata keçirilməsini təmin etmiş olar. Bu, uzunmüddətli və kifayət qədər sərfəli qiymətli kağızlar ola bilər və investisiya ehtiyatlarına olan tələbatın ödənilməsinə kömək edə bilər.

Beləliklə, xüsusi qiymətli kağızların buraxılması yolu ilə sığorta şirkətləri tərəfindən investisiyaların həyata keçirilməsi ölkəmizin iqtisadi inkişafını sürətləndirmək, iqtisadiyyatın reproduktiv strukturunu optimallaşdırmaq üçün ən vacib amillərdən biri ola bilər. Bu, yüksək texnologiyalı sənaye sahələrinin

inkişafına, eləcə də bir çox başqa məqsədlərə, o cümlədən sosial məsələlərə kömək edəcəkdir. Lakin, qiymətli kağızlara olan marağın artırılması vergi stimullaşdırılması və təhlükəsizlik təminatlarının inkişafı kimi bir sıra tədbirlər də tələb edir.

Həyat sığortasını güclü bir investisiya qaynağı generatoruna çevirmək və uzunmüddətli maliyyə investisiyalarının təmin edilməsi üçün əhalinin uzunmüddətli sığortaya olan güvənini artırmaq lazımdır ki, bu da sığorta bazarı iştirakçılarının sayını artırır. Həyat sığortasının əsas yığıcı funksiyası rolu oynayaraq uzunmüddətli investisiya qaynağı kimi çıxış etməsində kommersiya banklarında vətəndaşların depozitlərinin sığortalanması sistemi böyük rol oynaya bilər. Bu işə banklarla sığorta təşkilatlarının birgə əməkdaşlığının inkişaf etdirilməsini tələb edir.

Uzunmüddətli həyat sığortasının inkişaf etdirilməsi eyni zamanda vergi stimullaşdırması vasitəsilə yarana bilər. Eyni zamanda, sığortaçılara vergi imtiyazlarının verilməsi sığorta müqavilələrinin etibarlılığı ilə əlaqələndirilməlidir.

Həmçinin, ölkədə sığorta şirkətlərinin potensial mənbədən milli iqtisadiyyata investisiya kapitalı reallaşdıran praktik mənbəyə çevrilməsi mövcud şəraitə uyğun olaraq sığortaçıların investisiya fəaliyyətinin dövlət tənzimlənməsinin təkmilləşdirilməsini tələb edir.

Artıq qeyd olunduğu kimi, qlobal maliyyə bazarında qeyri-sabitlik səbəbindən investisiya prosesinin mövcud vəziyyəti də ağırlaşır. İqtisadi böhranın nəticələri sığortaçıların investisiya siyasətinə mənfi təsir göstərir ki, bu da sığorta şirkətləri və hökumət orqanlarının problemə daha çox diqqət yetirməsini tələb edir.

Təəssüf ki, iqtisadiyyatın müxtəlif sektorlarını dəstəkləmək üçün anti-böhran tədbirlərinin kompleksi hazırlanarkən hazırda sığorta sektoru dövlətin diqqət mərkəzində o qədər də vacib yer tutmur. Bunun əsas səbəbi, sığortaçıların iqtisadiyyatın inkişafına sərmayə qoymağa imkan verən potensial investorlar kimi rolunun və yerinin az olmasından irəli gəlir. Dövlət maraqlarının əsas sahəsi həmişə milli maliyyə bazarının formalaşmasında və inkişafında əsas iştirak payı olan bank sektoru olmuşdur.

Bununla yanaşı, qlobal iqtisadiyyatın və ölkəmizin iqtisadiyyatının qarşılaşdığı

mürəkkəblik və qeyri-müəyyənlik qarşısında, xüsusilə sığorta şirkətlərinin investisiya fəaliyyətinin effektivliyi probleminin həll edilməsinin vacib olduğunu vurğulamaq lazımdır ki, bu da böhran dövründə ölkənin maliyyə sistemində dəstək olmağı hədəfləməlidir.

Ölkəmizdə sığorta təşkilatlarının investisiya fəaliyyətinin dövlət tənzimlənməsi yalnız maliyyə sabitliyi və sığortaçıların ödəmə qabiliyyətini təmin etməklə məhdudlaşmamalıdır. Sığorta ehtiyatları üçün prioritet sahələri və investisiya obyektləri qurmaq da eyni dərəcədə vacibdir. Yığılmış vəsaitlər güclü qaynaqlardır və iqtisadiyyatın inkişafı istiqamətində dövlət tərəfindən yönəldilməlidir. Sığorta şirkətlərinin vəsaitlərinin müəyyən sənaye sahələrində yerləşdirmə dərəcələri milli iqtisadiyyatın inkişafının prioritetlərinə uyğun olaraq aparılmalıdır. Sığortaçıların resursları müəyyənəşdirilməli və düzgün yönəldilməlidir. Yalnız bu şərtlərdə sığorta şirkətlərinin tədricən investisiya bazarına daxil olmasını və onlardan effektiv investisiya potensialını həyata keçirməyi gözləmək olar.

Sığorta şirkətlərinin investisiya fəaliyyətinə dövlət dəstəyinin həyata keçirilməsi və onun maliyyə stimullaşdırılması yolları investisiya əməliyyatlarını gücləndirən və sığorta şirkətinin gəlirliliyini artıran rıçaqların istifadəsi ilə müşayiət edilməlidir. Qeyd edildiyi kimi, ölkəmizdə sığorta təşkilatlarının işində investisiya fəaliyyətinin yerini yenidən nəzərdən keçirmək zərurəti maliyyə böhranının nəticələrindən irəli gələrək qaçılmaz olaraq sığorta bazarının azalmasına və sığorta əməliyyatlarının rentabelliyyətinin azalmasından irəli gəlir. Bu vəziyyətdə, investisiya fəaliyyəti sığortaçıları üçün arxasında fonda qalmamalıdır. Əksinə, investisiya fəaliyyətinin səmərəliliyinin artırılması məsələsi onların prioriteti olmalıdır. Ən effektiv investisiya portfelinin idarə olunması sistemini yaratmaqla sığortaçıları yalnız böhrandan çıxmaq imkanını deyil, əhəmiyyətli rəqabət üstünlükləri qazanmaq və inkişafın yeni səviyyəsinə çıxmağa imkan əldə edə bilərlər.

Hər bir sığorta təşkilatı səviyyəsində investisiya fəaliyyətinin aktivləşdirilməsi mexanizmi sığorta və ümumi kapitalın həcmində artırılması, həmçinin investisiya ehtiyatlarının effektiv idarə edilməsi yolu ilə investisiya fəaliyyətinin rentabelliyyətinin

artırılması yolu ilə sığortaçıların investisiya ehtiyatlarının artırılması yollarını əhatə edir.

Sığorta təşkilatının investisiya ehtiyatlarının artması, ilk növbədə, sığortalananların müxtəlif tələblərini nəzərə alan yeni rəqabətqabiliyyətli məhsullar yaratmaqla əhalinin pullarını uzunmüddətli sığorta sahəsinə cəlb etmək üçün tədbirləri tələb edir. Belə bir strategiyanın əsas elementləri aşağıdakılar olmalıdır:

- yeni sığorta məhsullarının sürətli inkişafı və tətbiqi,
- təklif olunan xidmətlərin keyfiyyətinin yaxşılaşdırılması,
- yeni və təkmilləşdirilmiş satış metodlarının axtarışı,
- regional şəbəkənin genişləndirilməsi və inkişafı,
- satış artımını təşviq edən işçilər üçün motivasiya proqramlarının tətbiqi.

Böhran şəraitində sığorta şirkətləri tərəfindən ödənişlərin hissə-hissə həyata keçirilməsinin mümkünlüyü, əmanətlərin sığortalanma məbləğinin azaldılması ilə yenidən hesablanması və bir neçə il ərzində polisin dondurulma ehtimalı, yəni, müəyyən bir müddətdən sonra ödənişi etmək kimi təkliflər məqsədəuyğun hesab edilə bilər.

Hazırda sığorta təşkilatlarının potensial müştərilərlə sıx işləməsi, onların ödəmə qabiliyyətinin hazırkı səviyyəsi ilə əlaqədar digər növ sığorta növləri inkişaf etdirilməlidir. Bu baxımdan, əhalinin dəyişən tələblərinə və demoqrafik strukturlarına cavab verən yeni sığorta növləri tətbiq etmək və mövcud sığorta növlərini təkmilləşdirmək lazımdır. Sığorta şirkətləri əhalinin müxtəlif seqmentlərinə və iqtisadi və sosial həyat ehtiyaclarına uyğunlaşmalıdır. Eyni zamanda, sığorta bazarının azalması kontekstində, hər bir şirkət üçün mövcud müştəriləri saxlamaq çox vacibdir.

Daxili sığorta bazarının müştəri bazasının artırılması sığorta agentlərinin keyfiyyətli təhsili və hazırlığı, o cümlədən mütəxəssislərin hazırlanması üçün xüsusi təlim mərkəzlərinin yaradılması vasitəsilə təmin edilə bilər. Bundan əlavə, müştərilərə xidmət səviyyəsini artırmaq, ödəniş hesablamalarının sürətini və düzgünlüyünü artırmaq, həmçinin sənədlərin emalı və hazırlanması müddətini

azaltmaq üçün yeni qabaqcıl IT mühasibat uçotu və məlumatların emalı sistemlərini tətbiq etmək vacibdir.

Beləliklə, təklif olunan tədbirlər əsasında uzunmüddətli sığorta növləri üzrə sığortanın həcmnin artırılmasına nail olunacaq, eləcə də güclü sığorta siyasəti nəticəsində sərmayə kapitalının formalaşması prosesi reallaşa bilər.

Hazırda ölkəmizin əksər sığorta şirkətləri investisiya fəaliyyəti üçün kifayət qədər vəsaitlərə, maliyyə gücünə və yüksək peşəkarlığa malik olmadığı üçün investisiya əməliyyatlarının rentabelliğini artırmaq məqsədilə fond bazarının peşəkar iştirakçılarını cəlb etmək təklif olunur. Bu, sığortaçılara aktivlərin idarə edilməsi və fond bazarının hərəkətinə nəzarəti təmin etmək üçün cari xərcləri azaldır və sığorta bazarında vacib olan böhrandan qorunan maliyyə, əmək və digər resursları optimallaşdırır.

Sığortaçılar öz aktivlərini müstəqil olaraq reallaşdırdığı təqdirdə, investisiya gəlirlərinin artmasına təsir edəcək əsas amil investisiya portfelinin aktiv idarə edilməsi olacaqdır. Investisiya portfel üsullarının tətbiqi bu sahədə yüksək ixtisaslı mütəxəssislərin cəlb edilməsini tələb edir və aktivləri idarəetmə prosesinə məsləhətçi –ekspert cəlb etmək də mümkündür.

Beləliklə, ölkəmizdə sığorta şirkətlərinin investisiya fəaliyyətlərini aktivləşdirmək və onun gəlirliliyini artırmaq problemini aradan qaldırmaq həm mikro, həm də makro səviyyədə bir-birinə bağlı vəzifələrin kompleksini həll etməyə imkan verir. Bir tərəfdən səmərəli investisiya fəaliyyətləri ölkənin sığorta bazarının keyfiyyətə yeni inkişaf səviyyəsinə çatmasına kömək edəcək, milli sığortaçıların maliyyə sabitliyi, ödəmə qabiliyyəti və rəqabət qabiliyyətini artıracaq, digər tərəfdən, sığortaçıların vəsaitləri böhranı aradan qaldırmaq və iqtisadiyyatımızın rəqabət qabiliyyətini bərpa etmək baxımından çox ehtiyac duyulan yerli uzunmüddətli investisiyaların mənbəyini təmin edəcəkdir.

Sığorta təşkilatları aktivlərin həcmi baxımından və həmçinin, ssuda kapitalının verilməsi imkanlarına görə kommersiya banklarından sonra əsas yerlərdən birinə malikdirlər. Sığorta təşkilatları tərəfindən maliyyə ehtiyatlarının xarakteri qiymətli

kağızlar bazarı vasitəsi ilə uzunmüddətli istehsalyönlü kapital qoyuşunda ondan istifadə edilməsinə imkan verir. Cəlb edilən qısamüddətli maliyyə resurslarına malik olan banklarda bir qayda olaraq belə imkanlar yoxdur. Məhz bu səbəbdən sığorta təşkilatları kapital bazarında əsas mövqelərdən birinə malikdirlər. Bir qayda olaraq, maliyyə mədaxili həcmi illik sığorta ödənişlərindən çox olur. Bu isə sığorta şirkətlərinə yüksək rentabelli, uzunmüddətli qiymətli kağızlara - sənaye qurumlarının istiqrazlarına, dövlət istiqrazlarına və daşınmaz əmlak üzrə girov kağızlarına investisiya etməyə imkan verir.

Nəticə olaraq sığorta təşkilatlarının investisiya fəaliyyətinin stimullaşdırılması və təkmilləşdirilməsi məqsədilə aşağıdakı təklifləri irəli sürmək olar.

- Uzunmüddətli həyat sığortasının təmin edilməsi, uzunmüddətli sığortanın inkişafı ilə bağlı dövlətin maliyyə siyasətinin həyata keçirilməsi;
- Ölkənin maliyyə seqmentində ehtiyatların uzunmüddətli və sərfəli yerləşdirilməsini təmin edən uzunmüddətli alətlərin təmin edilməsi;
- Könüllü sığorta xidmətlərinin geniş çeşidini reallaşdırmaq üçün əhali arasında maarifləndirmə işlərinin aparılması;
- Sığorta təşkilatlarının investisiya fəaliyyətinin səmərəliliyini təmin etmək məqsədilə dövlət zəmanətli qiymətli kağızların dövrüyyəyə buraxılması;
- Sığorta təşkilatlarının daha səmərəli investisiya siyasəti həyata keçirməsi məqsədilə investisiya şirkətləri ilə əməkdaşlığın qurulması;
- Sığorta mütəxəssislərinin kadr hazırlığına və ixtisasartırma kurslarına cəlb edilməsi, maliyyə bazarları üzrə analitiklərin hazırlanması.

3.3. Azərbaycan iqtisadiyyatında sığorta bazarının gələcək perspektivləri

Müasir dövrdə dövlətin həyata keçirdiyi iqtisadi siyasət məhz ölkənin qeyri-neft sektorunun davamlı olaraq inkişafına hədəflənmişdir. Respublikanın iqtisadiyyatında, xüsusilə, qeyri-neft sektorunda son illər baş vermiş iqtisadi artım ölkəmizin davamlı inkişaf perspektivlərini əks etdirməklə yanaşı, eyni zamanda bu potensialdan tam surətdə istifadə edilməsi üçün strateji addımların həyata keçirilməsinə geniş imkanlar yaradır. 2017-ci ildə ÜDM 50 milyard manatı keçmiş, neft sektorunda ÜDM azaldığı halda, qeyri-neft sektorunda 2,5% ÜDM artımına nail olunmuşdur ki, bu da ÜDM-in 61%-i deməkdir [35]. Bu proses hökumət tərəfindən qeyri-neft sektoruna göstərilən dəstəyin nəticəsi olaraq meydana çıxmışdır.

Qeyri-neft sektorunda dinamik inkişafı ilə seçilən sahələrdən biri məhz maliyyə və sığorta xidmətləri bazarıdır. İqtisadiyyatın bütün sahələri üzrə inkişaf perspektivlərini və vəzifələrini nəzərdə tutan Strateji Yol Xəritəsi sənədi qlobal maliyyə-kredit bazarlarında baş verən mürəkkəb proseslərə operativ uyğunlaşma və postneft iqtisadi inkişaf konsepsiyasının inkişaf etdirilməsi məqsədilə maliyyə sektoru qarşısında dayanan müasir çağırışlar və mövcud imkanlar nəzərə alınaraq hazırlanmışdır. Strateji Yol Xəritəsi qısa, orta və uzunmüddətli dövrləri əhatə edərək, 2020-ci ilə qədər strateji addımları və tədbirlər planlarını, 2025-ci ilə qədər müddət üçün uzunmüddətli tədbirləri və 2025-ci ildən sonrakı müddət üçün hədəf baxışlarından ibarət bir sənəddir. Sənədə əsasən maliyyə xidmətlərinin inkişaf etdirilməsi məqsədilə 5 strateji hədəf və 16 prioritet təsdiq edilmişdir [1]. Sığorta sisteminin inkişaf etdirilməsi və gələcək perspektivlərinin müəyyən edilməsi üçün qeyd olunan hədəflər və prioritet istiqamətlər diqqətlə nəzərdən keçirilməlidir.

İlk hədəf dinamik və sağlam qurumlardan təşkil olunan maliyyə sisteminin yaradılması ilə bağlıdır. Sığorta sektorunda bu, yeni məsələlərin həlli sahəsində sığorta təşkilatlarının maliyyə dayanıqlığının təmin edilməsi, aktivləri sağlamlaşdırma tədbirlərinin görülməsi, sığorta bazarının inkişaf etdirilməsi, maliyyə inklüzivliyinin artırılması sahəsində addımları nəzərdə tutan strateji hədəfləri özündə birləşdirir.

İkinci strateji hədəf maliyyə bazarlarının inkişafına bilavasitə bağlı olan maliyyə bazarları iştirakçılarının, investor və emitentlərin aktivliyi ilə əlaqədardır. Potensial investorların və emitentlərin kapital bazarının mövcud vəziyyəti və maliyyə imkanları barəsində informasiyalarının kəsad olması, məlumat asimetriyası kimi mənfi faktorlar qiymətli kağızlar bazarında davamlı inkişafı əngəlləyir, iqtisadiyyatda maliyyə resurslarının qeyri-optimal bölünməsinə gətirib çıxardır. Mənfi faktorların aradan qaldırılması üçün kapital və maliyyə bazarının inkişaf etdirilməsi, maliyyə bazarı iştirakçılara əlverişli imkanların yaradılması sahəsində strateji hədəflər müəyyən edilmişdir.

Üçüncü strateji hədəf olaraq infrastrukturun inkişaf etdirilməsi, sığorta təşkilatlarının hüquqlarının müdafiə edilməsi, eləcə də öhdəliklərin icra edilməsi üçün məhkəmə sistemi və icra mexanizmi, həmçinin kredit məlumat mübadiləsi üzrə infrastrukturunun formalaşdırılması və genişləndirilməsi istiqamətində kredit məlumatlarının mübadiləsi sisteminin inkişaf etdirilməsi, kredit təşkilatlarının hüquqlarının müdafiə edilməsi ilə bağlı mexanizmin təkmilləşdirilməsi, məhkəmə qərarlarının icra intizamında islahatlara hədəflənmiş strateji məqsədlər nəzərdə tutulmuşdur.

Dördüncü strateji hədəf maliyyə bazarında tənzimləmə və nəzarət mexanizminin inkişaf etdirilməsi ilə əlaqədardır. Hazırkı iqtisadi şəraitdə maliyyə qurumlarının risklərə həssas vəziyyətinin artması və yeni risk zonalarının meydana çıxması maliyyə sahəsində risklərin düzgün idarə olunması istiqamətində biliklərin artırılmasını tələb edir. Bu hədəfdən çıxış edərək sığorta təşkilatlarında effektiv risk menecment proseslərini və elektron idarəetmə sistemlərinin inkişaf etdirilməsini nəzərdə tutan yeni tənzimləmə və nəzarət mexanizmlərinin qurulması vacib hesab edilmişdir.

Sonuncu beşinci hədəf isə maliyyə sahəsində biliklərin artırılmasını nəzərdə tutmuşdur. Bu baxımdan sığorta sektorunda işləyənlərin bilik və bacarıqlarının təkmilləşdirilməsi, xüsusilə sığorta xidmətləri üzrə istehlakçıların maliyyə savadının artırılması dayanıqlı və uğurlu sığorta sisteminin qurulmasına yardımçı ola bilər. Bu

məqsədlə maliyyə sistemində çalışan mütəxəssislərin ixtisasartımı təlimlərinə cəlb edilməsi ilə onların maliyyə sahəsində biliklərinin artırılmasına istiqamətlənmiş strateji addımlar nəzərdə tutulmuşdur.

Strateji yol xəritəsinə əsasən maliyyə xidmətlərinin təkmilləşdirilməsi sahəsində tədbirlərin mühüm hissəsi də sığorta sektoruna aiddir.

Qlobal aləmdə sığorta bazarının inkişafı sığorta bazarının genişliyinə və keyfiyyətli xidmət təqdim edə bilmək qabiliyyətinə əsaslanır. Çünki bu halda sığorta sektoru daha böyük həcmdə maliyyə vəsaitlərini cəlb edə bilmək imkanında olur. Hazırkı dövrdə kapital axınlarının effektiv təşkili və idarə olunması bir qayda olaraq, maliyyə bazarı iştirakçılarının səylərindən asılı olur. Ölkəmizdə fəaliyyət göstərən sığorta təşkilatlarının qlobal sığorta bazarına inteqrasiyası üçün milli sığorta sistemində davamlı olaraq keyfiyyət dəyişiklikləri həyata keçirilməlidir.

Ölkəmizdə milli sığorta sektoru müasir çağırışlar və qlobal maliyyə bazarında gedən proseslərə rəğmən intensiv surətdə inkişafdadır. Son illər maliyyə sektorunda aparılan islahatlar nəticəsində milli sığorta bazarında strukturlaşma prosesi sürətlənmişdir. Sığorta bazarının davamlı olaraq inkişaf tempi iqtisadiyyatınsabit inkişafı şəraitində daha aydın görünür.

Maliyyə bazarında özünəməxsus xüsusiyyətləri olan sığorta sektoru sərbəst bazar komponenti olsa da hər zaman dövlət tərəfindən tənzimlənməyə ehtiyac duymuşdur. Müasir dövrdə iqtisadiyyatın inkişafında mövcud iqtisadi münasibətlərin sistemində dövlətin tənzimləyici funksiyası ilə bağlı fikirlər hər zaman müxtəlifliyi ilə seçilmişdir. Tanınmış neoklassik, keynsçi iqtisad məktəblərinin nümayəndələri iqtisadiyyatın dövlət tərəfindən tənzimlənməsinin üstünlüyünə dair nəzəri fikirlər irəli sürmüşdür. Sığorta sektorunun da dövlət tərəfindən tənzimlənməsi formalarının araşdırılması fonunda məhz maliyyə tənzimlənməsi alətlərindən istifadə olunmasının mərkəzdə dayandığını qeyd edə bilərik. Dövlət tərəfindən maliyyə tənzimlənməsinin başlıca məqsədi sosial-iqtisadi inkişafın təmin olunması üçün milli sığorta bazarının ardıcıl-dayanmadan inkişafını təmin etməkdir.

Hazırkı zamanda sığorta sektorunda aparılan islahatların başlıca vəzifə və

məqsədi milli sığorta sisteminin inkişafını təmin etmək və onun maliyyə xidmətlərinin inkişafına aid Strateji Yol Xəritəsinin tələblərinə müvafiq formada qurulmasıdır.

Sığorta sektoru bazar iqtisadiyyatının sürətlə inkişaf edən sahələrindən biri kimi xüsusi dinamizmi ilə seçilir. Artıq qeyd olunduğu kimi sığorta sektorunda yaradılmış dəyərin ÜDM-də payı hər il artmaqdadır.

Son illər maliyyə bazarlarında sığorta sahəsinə maraq müşahidə edilməkdədir. Respublikada sığorta xidmətlərinə nəzarət və onun tənzimlənməsi istiqamətində mühüm addımlar atılmışdır. Buna baxmayaraq ölkədə sığorta sektorunun inkişaf səviyyəsi qənaətbəxş hesab edilə bilməz.

Sığorta mütəxəssislərin fikrinə görə hazırkı vəziyyət sığorta bazarının real imkanlarını göstərmir və ölkəmizdə sığorta sektoru yaxın gələcəkdə qeyd olunan göstərici üzrə 2%-i keçməlidir, yəni illik sığorta yığımlarının 1 milyard manat həcmi keçməsi strateji hədəf olaraq götürülmüşdür.

Bu strateji hədəfin həyata keçməsində sığorta məhsullarının sayının artırılması, eləcə də genişləndirilməsi istiqamətində tədbirlərin görülməsi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Məsələn, ilk növbədə respublikada İcbari Tibbi Sığorta sisteminin geniş tətbiq edilməsi nəzərdə tutula bilər. Belə ki, ölkəmizdə könüllü sığortaya nisbətən icbari sığorta daha populyar olduğundan bu sistemin genişləndirilməsi eyni zamanda milli səviyyədə əhəmiyyətli sosial layihə hesab edilə bilər. Bu sistemin bütün ölkəni əhatə etməsi səhiyyə və maliyyə-inzibati sahələrində əsaslı və əhəmiyyətli tədbirlərin görülməsini tələb edir. Hazırda İcbari Tibbi Sığortanın tətbiqi istiqamətində ölkəmizdə əhəmiyyətli islahatlar, təşkilati tədbirlər həyata keçirilməkdədir. Bu sistem əhalinin tibbi xidmətlərə olan ehtiyaclarının keyfiyyətli surətdə ödənilməsinə və bu prosesin vacib tərəfi olan sığorta təşkilatlarına etibarın güclənməsinə şərait yaradacaqdır.

Dünyanın inkişaf etmiş dövlətlərində səhiyyə sektorunda maliyyələşdirmə daha böyük həcmdə icbari tibbi sığorta vasitəsilə reallaşır. Bir sıra ölkələrdə (Norveç, İngiltərə) səhiyyə xidmətləri tam ödənişsiz əsaslarla təqdim edilir və səhiyyə xərcləri

dövlət tərəfindən qarşılır. Bir sıra ölkələrdə isə dövlət və bələdiyyə səhiyyə sistemi ödənişsiz, özəl səhiyyə isə ödənişli xidmət göstərir. Ən optimal model isə icbari tibbi sığorta modelidir ki, bu sistemdə həm özəl, həm də bələdiyyə nəzdində fəaliyyət göstərən səhiyyə müəssisələri məhz icbari tibbi sığorta vasitəsilə maliyyələşə bilər.

Respublikada icbari tibbi sığortanın tətbiqi üçün qanunvericilik və institusional səviyyədə bütün lazımi işlər görülməkdədir. Səhiyyə müəssisələrinin maddi-texniki bazası yenilənmiş, regionlarda səhiyyə xidmətləri inkişaf etmişdir. Eyni zamanda Dövlət İcbari Tibbi Sığorta Agentliyi yaradılmışdır. Qeyd olunan bütün islahatlar sığorta bazarının inkişafı üçün geniş imkanlar yaradır.

Azərbaycanda sığorta sektorunun inkişafı istiqamətində sığorta qanunvericiliyinin mütəmadi surətdə təkmilləşdirilməsi, sığorta təşkilatlarına nəzarəti gücləndirməklə yanaşı, eyni zamanda sığortalılara, ümumiyyətlə bütün cəmiyyətə sığortanın mahiyyəti, müsbət cəhətləri təbliğ edilməlidir. Əsas məqsəd sığorta bazarının nəzəri-metodoloji və təcrübədə araşdırılması nəticəsində milli iqtisadiyyatın davamlı inkişafı istiqamətində sığorta təşkilatlarının maliyyə resurslarının artırılması və onun qanunvericilik bazasının inkişaf etdirilməsindən ibarətdir. Effektiv sığorta xidmətlərinin təşkil edilməsi zamanı bu sahədə inkişaf etmiş ölkələrin təcrübəsinin araşdırılması, sığorta bazarının idarə olunması və tənzimlənməsinin GZİT təhlilinə əsaslanaraq spesifikliyinin qiymətləndirilməsi, müasir iqtisadi proseslər çərçivəsində sığorta sisteminin maliyyə resurslarının təşkil edilməsi prosesində bazarın maliyyə durumunun analizinin aparılması kimi vacib məsələlərin icrası mütləq hesab edilir.

Ölkəmizdə fəaliyyət göstərən sığorta təşkilatları maliyyə bazarında ən aktiv iştirakçılar olaraq bu bazarda baş verən proseslərə adekvat cavab verməli, yeni bazarlar əldə etməli və innovativ yanaşmalardan istifadə etməlidir. İndiki dövrdə maliyyə sferasında xidmətlər artıq elektronlaşıb, rəqəmsal mühit yaranmışdır. Bu müasir proseslərdən istifadə sığorta sistemini maliyyə bazarının rəqabətli bir elementinə çevirə bilər.

Aydın ki, sığorta şirkətlərinin əsas gəlir mənbəyi hazırkı dövrdə sığorta mükafatlarıdır. Sığorta təşkilatları sığorta haqlarının müəyyən edilməsində bir sıra

amilləri əsas götürürlər ki, bunlara da bazarda mövcud konyuktura, inflyasiya səviyyəsi, mövcud normativ aktlar, vergi sistemi, sığorta bazarında rəqabət sıxlığı, kredit faizlərinin ölçüsü və s. daxildir. Bir qayda olaraq qəbul edilmiş tendensiya belədir ki, sığorta ödənişlərinin icrası məsrəfləri ümumi məsrəflərin 70-80%-ni əhatə etməlidir. Bu əhəmiyyətli göstərici sığorta bazarında tərəflərin üzərinə düşən vəzifələri necə yerinə yetirməsindən, sığorta bazarının ümumi vəziyyətindən, müxtəlif sığorta sinifləri üzrə risk göstəricilərindən, ümumi sığorta sisteminin il ərzində qarşılaşdığı risklərin həcmindən asılı olur. Statistik məlumatların təhlili sığorta ödənişlərinin 2000-ci illə müqayisədə 15 dəfədən çox artdığını göstərmişdir [36]. Bu hal müsbət tendensiya olaraq qəbul edilməlidir, çünki son illər sığorta münasibətlərinin əhatə dairəsi, sığorta bazarı əhəmiyyətli dərəcədə genişlənməmişdir. Eyni zamanda sığorta ödənişlərinin artım dinamikası sığorta haqlarının artım dinamikasını keçməməsi sığorta təşkilatlarının daha strateji yanaşmalara üstünlük verdiyini, bu sahədə peşəkarlıq səviyyəsinin artdığını görürük. Bununla belə könüllü və icbari sığorta sinifləri üzrə sığorta ödənişlərinin nisbəti demək olar ki, dəyişməmişdir və icbari sığortanın payı ümumi sığorta haqlarında yüksək mövqeyini qoruyub saxlamaqdadır. Bu isə ölkədə könüllü sığortaya olan marağın artırılması, bu istiqamətdə maarifləndirmə işlərinin aparılmasını zəruri edir.

Sığorta bazarında idarəetmənin, sığorta münasibətlərinin qurulmasının müasirləşdirilməsi dövlətin, eləcə də sığorta təşkilatlarının qarşılıqlı birgə fəaliyyətini zəruri edir. Bu fəaliyyət zamanı sığorta xidməti istehlakçıların suverenliyi prinsipinə daha çox diqqət yetirilməli, həmçinin sığorta bazarında sığorta marağının formalaşdırılması təmin edilməlidir. Bu istiqamətdə sığorta təşkilatları arasında sağlam rəqabət mühiti formalaşdırılmalı, sığorta segmentinin cəlbediciliyi artırılmalıdır.

Nəticə

Müasir iqtisadiyyatda sığorta xidmətlərinin rolu kəskin şəkildə artır. İqlim dəyişikliyi, tez-tez baş verən təbii fəlakətlər, gözlənilməz mənfi hadisələr səbəbindən meydana çıxmış zərər və risklərlə bağlı xidmətlərin sahəsi genişlənir. Qlobal miqyasda iqtisadi fəaliyyətlərin bütün sahələrində, daşınmaz əmlak və digər sənaye sahələrində sığortanın əhəmiyyəti artmışdır. Qeyd etmək olar ki, sığorta xidmətlərinin inkişafı əsasən Azərbaycan Respublikasının iqtisadiyyatının sabit inkişafı ilə bağlıdır. Sovet İttifaqının dağılmasından sonra Azərbaycan öz iqtisadi modelini formalaşdırarkən sığorta xidmətləri bazarına xüsusi diqqət yetirsə də, bu gün sığorta bazarı milli iqtisadiyyatın bütün sahələrini, xüsusilə də xidmətlər, daşınmaz əmlak, sahibkarlıq risklərinin sığortalanması kimi digər sahələri zəif əhatə etməkdədir.

Ölkəmizdə sığorta sektorunun inkişafı və onun qlobal sığorta bazarına inteqrasiyası istiqamətində işlərin gücləndirilməsi dövlət, sığorta təşkilatları və cəmiyyətin birgə səyləri nəticəsində mümkündür. Cəmiyyətdə sığorta sisteminin vacibliyinin dərk edilməsi, sığorta təşkilatları tərəfindən yeni innovativ metodların köməyi ilə rəqabətli biznes mühitinin yaradılması, dövlət tərəfindən lazımi dəstək və tənzimlənmə siyasətinin həyata keçirilməsi ölkədə sığorta sisteminin maliyyə institutları arasında layiqli yer tapmasına yardımçı olur.

Təəssüf ki, ölkəmizdə sığorta təşkilatlarının investisiya fəaliyyəti qonşu dövlətlərlə, MDB məkanında sığorta təşkilatlarının analoji fəaliyyətindən nisbətən zəif inkişaf etmişdir. Ölkəmizdə sığorta təşkilatlarının investisiya fəaliyyətləri daha çox banklarda depozit hesabları ilə məhdudlaşdığından bu uğurlu investisiya aləti hesab edilə bilməz. Eyni zamanda ölkənin maliyyə sektorunda uzunmüddətli aktivlərin olmaması da bu istiqamətdə çoxşaxəli fəaliyyəti məhdudlaşdırır. Bazar münasibətləri şəraitində iqtisadiyyatın bütün sahələri kimi sığorta bazarının da inkişafı bilavasitə dövlətin tənzimlənmə siyasətindən asılıdır. Bu istiqamətdə dövlət tərəfindən stimullaşdırıcı tədbirlərin görülməsi, məsələn vergi güzəştlərinin tətbiq edilməsi və yaxud qeyri-bazar əsaslı qiymətli kağızların buraxılması mühüm rol oynaya bilər. Ölkədə icbari sığorta üzrə sığorta yığımlarının artan dinamikası bu

istiqlamətdə yeni məhsulların, xüsusilə icbari tibbi sığorta sisteminin əhatə dairəsinin genişləndirilməsi sığorta təşkilatlarının daha böyük həcmdə sərbəst maliyyə vəsaitlərinin formalaşmasına təsir göstərə bilər.

Ölkəmizdə sığorta segmentinin artan dinamikası fonunda bu sektorda rəqabətqabiliyyətli inkişaf mühitinin yaradılması, eləcə də sığorta təşkilatlarının maliyyə dayanıqlığının gücləndirilməsi, onların maliyyə təminatında investisiya siyasətlərinə dəstək vermək məqsədilə bir sıra tədbirlərin görülməsi vacib hesab edilir:

- Ölkədə fəaliyyət göstərən sığorta təşkilatlarının sığorta, maliyyə, iqtisadi və investisiya fəaliyyətinin əsas istiqamətləri müəyyən edilməli və sığorta kapitalının hərəkəti üzərində effektiv dövlət nəzarət mexanizminin hazırlanması;

- Sığorta bazarında qlobal meyllərinin araşdırılması əsasında milli sığorta təşkilatlarının maliyyə dayanıqlığının təmin edilməsində təkrarsığorta institutunun inkişaf perspektivinin müəyyən edilməsi;

- Beynəlxalq təcrübədən çıxış edərək Sığorta Məcəlləsinin hazırlanması və həyata keçirilməsi, eləcə də sığorta qanunvericiliyinin təkmilləşdirilməsi və iqtisadiyyatın müxtəlif sahələrində, xüsusilə də xidmət və əmlak sahəsində fəaliyyət göstərən subyektlərin fəalliyətinə tətbiq edilməsi;

- Sığorta agentlərinə olan etibarını artırmaq üçün xidmətlərin göstərilməsi qaydalarının təkmilləşdirilməsi və möhkəmləndirilməsi və sığorta ödənişlərinin optimal həcmində müəyyən edilməsi;

- Sığorta sahəsində səmərəli biznes mühitinin yaradılması və sığorta şirkətlərinin fəaliyyəti üçün bərabər şərtlərin təmin edilməsi;

- Azərbaycanda sığorta bazarının idarəetmə sisteminin gücləndirilməsi və inkişaf etdirilməsi və onu dünya səviyyəsinə çatdırmaq üçün dövlət orqanlarının nəzarətini, maliyyələşdirilməsini əlaqələndirmək;

- Sığorta təşkilatlarının maliyyə strategiyası metodikasının uçot və statistika üzrə mövcud beynəlxalq standartlar əsasında işlənilib hazırlanması;

- Yeni sığorta məhsulları üzrə xidmətlərin inkişaf etdirilməsi. Xüsusilə kənd

təsərrüfatı üzrə sığorta xidmətlərinin həm fermerlər, həm də sığorta təşkilatları arasında həvəsləndirilməsi zəruri hesab edilə bilər. Belə ki, ölkəmizdə kənd təsərrüfatı sahəsində məhsuldarlığa ciddi ziyan verə biləcək təbii fəlakətlərin olmaması sığorta şirkətləri tərəfindən xüsusi olaraq nəzərə alınmalıdır.

- Sığorta ehtiyatlarının investisiyaya yönəldilməsi işində optimallığının təmin edilməsi üçün bazarın analizi və investisiya strategiyasının qurulması. Elə maliyyə alətlərinə investisiya edilməlidir ki, əldə ediləcək mənfəət inflyasiya səviyyəsindən yuxarı həddə reallaşdırılmış olsun;

- Sığorta mütəxəssislərinin ixtisasartırma kurslarına cəlb edilməsi yolu onların peşəkarlığının artırılması. Güclü analitik qabiliyyətə malik olan peşəkar menecerlər daha düzgün, az riskli investisiya siyasətlərini həyata keçirə bilərlər.

- Cəmiyyətdə sığorta mədəniyyəti ilə bağlı maarifləndirmə işlərinin aparılması sığortaya olan marağı yüksəldə bilər. Bu işə könüllü sığorta sinifi üzrə yığımların həcmi artırmaqla sığorta təşkilatlarının maliyyə dayaqlarını gücləndirə bilər;

- Sığorta sahəsi üzrə elmi-tədqiqat mərkəzlərinin yaradılması və bu mərkəzlərdə mütəxəssislər üçün sığorta üzrə treninq, seminar və s. həyata keçirilməsi.

Bunlarla yanaşı müasir iqtisadi şəraitdə sığorta sektorunun təşkil olunması prinsiplərində köklü islahatların aparılması, sığorta seqmentinin strukturlaşdırılması, bu sahədə inhisar meyllərinin qarşısının alınması vacib tədbirlər hesab edilir.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

1. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 6 dekabr 2016-cı il tarixli Fərmanı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikasında maliyyə xidmətlərinin inkişafına dair Strateji Yol Xəritəsi”
2. “İcbari sığortalar haqqında” Azərbaycan Respublikasının 2011-ci il 24 iyun tarixli 165 IVQ sayli Qanunu
3. “Sığorta fəaliyyəti haqqında” Azərbaycan Respublikasının 2007-ci 25 dekabr il tarixli N 519-III Q sayli Qanunu.
4. Sığortaçıların investisiya əməliyyatları ilə bağlı Qaydalar. Bakı – 2008
5. B.A.Xankişiyev Sığorta hamı üçün. Bakı, 2005, 73s
6. B.A.Xankişiyev Sığorta fəaliyyətinin əsasları Bakı, 2006, 274s
7. B.A.Xankişiyev, P.N.Abdullayev Sığorta işi (dərs vəsaiti) Bakı, 2004, 185s
8. Kərimov A.Ə.Sığorta (sığortaçının stolüstü kitabı) Bakı, 2000
9. Həsənlı M.X və başqaları. Maliyyə. Bakı, 2006
- 10.Məmmədov S.M. Maliyyə. Bakı,1997
- 11.Novruzov.N. Hüseynov.X. “Maliyyə” (dərslık). Bakı, 2007
- 12.Xudıyeu N.N. Sıgorta. Bakı, 2003
- 13.Xudıyeu N.N. Dövlət sıgortası və sıgorta münasibətlərinin təkmilləşdirilməsi. Bakı, 1993
- 14.Zeynalov V. “Maliyyənin əsasları” . Bakı şəh 2008
- 15.Агеев Н.Р. Страхование: теория, практика и зарубежный опыт. - М.: Юность, 2008.
- 16.Александров А.А. Страхование. - М.: «Приор», 2008.
- 17.Денисова И.П. Страхование. – М.: ИКЦ "МарТ"; Ростов-на-Дону: МарТ. 2003.
- 18.Куликов С. В. – Финансовый анализ страховых организаций: учеб. пособие / С. В. Куликов. Ростов н/Д.: Феникс; Новосибирск: Сибирское соглашение, 2006. 224 с.

- 19.Разумовская Ю. Возможности страховых компаний как квалифицированных инвесторов // Капитал страны. Журнал об инвестиционных возможностях России. – 03.10.2008. - <http://www.kapital-rus.ru/society/element.php?ID=6842>.
- 20.Словарь страховых терминов / Под.ред. Е.В. Коломина, В.В. Шахова. - М.: Финансы и статистика, 2006. - 336 с.
- 21.Страховое дело /Под ред. проф. Рейтмана Л. И. - М.: «Скиф», 2007.
- 22.Цели и принципы регулирования инвестиционной деятельности страховых компаний // Страховое дело. – 2001. - № 5.
- 23.Шахов В.В. «Страхование». – М.: «Финансы и статистика», 2005.
- 24.Шахов В.В. Страхование: Учебник для вузов. - М.: Страховой полис. ЮНИТИ, 2007. - 311 с.
- 25.Турбина К. Е. Тенденции развития мирового рынка страхования. М.: АНК ИЛ, 2000.
- 26.Худиев Н. Н. (2013). Перспективы и пути реформирования олигополистической модели страховых рынков в СНГ. Журнал “Финансы”, № 3. с. 49-50.
- 27.Проблемы оптимизации инвестиционной деятельности страховой компании // Проблемы и перспективы развития финансового рынка и кредитной системы России: Сб. науч. тр.- СПб.: Изд-во СПбГУЭФ, 2001.
- 28.Б.Ю. Сербиновский, В.Н. Гарькуша Страховое Дело Курс лекций Ростов-на-Дону 2010.
- 29.Kunreuther, H., and M. V. Pauly (2005): Insurance Decision-Making and Market Behavior, Foundation and Trends in Microeconomics, vol. 1. Now Publishers Inc.
- 30.Einav, Liran, Amy Finkelstein, and Jonathan Levin. 2010. “Beyond Testing: Empirical Models of Insurance Markets.” Annual Review of Economics, vol. 2, pp. 311–36.

31. De Meza, David, and David C. Webb. 2001. "Advantageous Selection in Insurance Markets." *Rand Journal of Economics*, 32(2): 249–262
32. www.iaisweb.org - Beynəlxalq sığorta nəzarəti orqanları Assosiasiyasının məlumatları.
33. <https://www.fimsa.az>
34. <http://www.isb.az>
35. www.stat.gov.az
36. www.fins.az

РЕЗЮМЕ

Появление страховых отношений, которое является важным компонентом современных экономических процессов, является одним из важнейших атрибутов экономического развития, а также выполняет важные социальные функции в сообществе с точки зрения сокращения и устранения ущерба, причиняемого сообществом и обществом.

В результате исследования международные тенденции были изучены в существующей области, что позволяет нам рассмотреть возможности ее применения для нашей страны. Конкретные проблемы, которые могут возникнуть в процессе инвестиционной политики страховых компаний, были определены и ориентированы на международную практику и сосредоточены на их решении.

В диссертации изучались инвестиционный опыт, достижения и недостатки страховых компаний, и можно рассмотреть использование этих исследований в работе организаций, работающих в этой области.

В процессе написания диссертации в регулировании страховой деятельности использовались методы анализа применения знаний, в том числе знания документов, источников информации, научных и теоретических подходов, анализ основных понятий и терминологических систем, сравнительный, эмпирический анализ законодательных актов, а также практическое значение.

SUMMARY

The emergence of modern economic processes, an important component of the insurance relations, the risks faced by members of the public to reduce and eliminate the damage caused by the works, as well as the public sector's role in economic development is an important social function as one of the attributes of the spotlight.

As a result of the research, international trends have been explored in the existing area, which allows us to consider its application opportunities for our country. Specific problems that may arise in the way of investment policies of insurance companies have been identified and focused on international practice and focus on their solution.

In the dissertation, the investment experience, achievements and shortcomings of insurance companies have been studied, and the use of these investigations in the work of organizations operating in this field can be considered.

In the process of writing the dissertation, the methods of analyzing the application of knowledge, including knowledge of the documents, sources of information, scientific and theoretical approaches, analysis of basic concepts and terminology systems, comparative, empirical analysis of legislative acts, as well as of practical importance have been used in regulation of insurance activity.